

Odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih obilježja adolescenata grada Zagreba i njihovih obitelji

Belošević, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:724355>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

**Odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih obilježja
adolescenata grada Zagreba i njihovih obitelji**

Studentica: Matea Belošević

Zagreb, lipanj 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

**Odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih obilježja
adolescenata grada Zagreba i njihovih obitelji**

Studentica:
Matea Belošević

Mentorica:
izv.prof. dr. sc. Valentina Kranželić

Komentorica:
izv. prof. dr. sc. Martina Ferić

Zagreb, lipanj 2017.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih obilježja adolescenata grada Zagreba i njihovih obitelji* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Matea Belošević

Mjesto i datum: Zagreb, 21. lipnja, 2017.

Naslov rada: Odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih obilježja adolescenata grada Zagreba i njihovih obitelji

Ime i prezime studentice: Matea Belošević

Mentorice: izv. prof. dr. sc. Valentina Kranželić (mentorica) i izv. prof. dr. sc. Martina Ferić (komentorica)

Program/modul: Socijalna pedagogija / odrasli (počinitelji kaznenih djela)

Sažetak rada:

Temeljni cilj diplomskog rada jest dobiti uvid u percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca grada ZG). Specifični ciljevi vezani su uz istraživanje odnosa između percepcije obiteljske otpornosti i pojedinih obilježja sudionika poput školskog uspjeha i strukture njihovih obitelji.

Istraživanje je provedeno sredinom travnja 2017. godine na prigodnom uzorku od 220 učenika u dvije srednje strukovne škole te jednoj gimnaziji u Gradu Zagrebu. Uzorak se sastojao od 90 učenika iz Škole za Grafiku, dizajn i medijsku produkciju, 41 učenika iz Veterinarske škole i 89 učenika iz Prve gimnazije. Istraživanje je provedeno u okviru pilot projekta «Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja» na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Za potrebe navedenog projekta, izrađen je instrument koji se sastoji od nekoliko različitih skala te od dodatnih pitanja kojima su prikupljeni sociodemografski podaci o sudionicima istraživanja. Za potrebe ovog rada, kako bi se dobili podaci potrebni za ostvarivanje cilja i kako bi se odgovorilo na postavljene probleme od cjelovitog instrumenta uzeti su u obzir: (1)*Upitnik o demografskim podacima* i (2)*Skala obiteljske otpornosti*. U istraživanju je korištena metoda "papir-olovka", a sudjelovanje u istraživanju je bilo anonimno.

Rezultati su pokazali kako sudionici izražavaju «relativno visoku» prisutnost obiteljske otpornosti u dvije promatrane subskale – (1) *Obiteljska komunikacija i rješavanje problema* te (3) *Obiteljska organizacija*, i to rezultatima višim od matematičkog prosjeka. Na subskali (2) pod nazivom *Obiteljski sustav vjerovanja*, rezultati su pokazali prisutnost obiteljske otpornosti, ali rezultat je prosječan, a ne viši od matematičkog prosjeka. Nadalje, što se tiče školskog uspjeha, dobiveni rezultati pokazuju kako postoji povezanost obiteljske otpornosti sa subjektivnom percepcijom vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima (na sve tri subskale obiteljske otpornosti i na ukupnom rezultatu obiteljske otpornosti) i djelomično u odnosu s nastavnicima u školi (na dimenziji *obiteljski*

sustav vjerovanja i na ukupnom rezultatu obiteljske otpornosti), dok ne postoji povezanost obiteljske otpornosti s obavljanjem školskih zadataka i odnosima s vršnjacima.

Što se tiče povezanosti između percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive, rezultati istraživanja nisu potvrdili povezanost između obiteljske komunikacije i rješavanja problema, obiteljske organizacije i ukupnog rezultata na skali obiteljske otpornosti s brojem braće i sestara s kojima sudionici žive. S druge strane, pokazalo se da je obiteljski sustav vjerovanja pozitivno povezan s brojem braće i sestara ($r=0,163$, $p=0,018$). Proučavajući strukturu obitelji, rezultati istraživanja pokazali su kako ne postoji statistički značajna razlika u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem.

Ključne riječi: obitelj, obiteljska otpornost, školski uspjeh, struktura obitelji, značaj braće i sestara

Title: The relation between the perception of family resilience and some characteristics of adolescents from City of Zagreb and their families

Student: Matea Belošević

Mentors: Assoc.Prof. Valentina Kranželić, PhD (mentor), Assoc. Prof. Martina Ferić, PhD (co – mentor)

Program / module: social pedagogy / Adults

Summary:

The main aim of this paper is to gain insight into the perception of family resilience by adolescents (high school students in the City of Zagreb). The specific objectives are related to exploring the relationship between the perception of family resilience and the particular characteristics of participants such as school success and their family structure.

The survey was conducted during April 2017 on a sample of 220 students in two vocational high schools and one gymnasium in the city of Zagreb. The sample consisted of 90 students from Graphic School for Media production and Design, 41 students from the Veterinary High School and 89 students from the First Gymnasium. The survey was conducted in the framework of the pilot project "The positive development of adolescents from City of Zagreb: state of the art" in the Department of Behavioural Disorders, on the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb. For the purposes of this project, an instrument was developed that consists of several different scales and of additional questions which collected socio-demographic data on research participants. For purposes of this study, in order to gain the information needed to meet the goal and in order to answer to the research questions, out of whole instrument, these were taken into account: (1) questionnaire on demographic data and (2) Scale of family resilience (modified Sixbey, 2005). The paper-pencil method was used in the research, participation in the survey was anonymous and in line with current ethical standards widely applied in the field.

The results showed that participants express "relatively high" the presence of family resilience in the two observed subscale - (1) Family communication and problem solving and (3) *Family organization*, with results higher than the mathematical average. At the subscale (2) called *Family belief system*, the results showed the presence of family resilience, but the result is average and not higher than the mathematical average. Furthermore, as far as school success is concerned, the obtained results show that there is a correlation between family resilience

and the subjective perception of their own school success in the field of participation in extracurricular activities (in all three sub-scale of family resilience and on the overall result of a family resilience) and partly in relation with the teachers at school (on the dimension of the family belief system and on the overall result of family resilience), while there is no correlation between family resilience to performing school tasks and relationships with peers.

As for the connection between the perception of family resilience and number of siblings with which participants live, the results of the research did not confirm the correlation between family communication and problem solving, family organization and overall results on the scale of family resilience with the number of brothers and sisters with whom the participants live. On the other hand, the family belief system was positively associated with the number of brothers and sisters ($r=0.163$, $p=0.018$). By studying the structure of the family, the survey results showed that there was no statistically significant difference in the perception of family resilience in relation to the structure of the family in terms of living with both or one/none parent.

Key words: family, family resilience, school success, family structure, the significance of brothers and sisters

Sadržaj

Sažetak

Summary

1. UVOD	1
1.1. Definicije i istraživanja otpornosti obitelji	3
1.2. Povezanost školskog iskustva djece i mladih i njihovog obiteljskog konteksta.....	11
1.3. Značaj braće i sestara za razvoj djece i mladih	17
1.4. "Atipične obiteljske strukture"	24
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	27
2.1. Ciljevi istraživanja	27
2.2. Problemi i hipoteze istraživanja	27
3. METODOLOGIJA	28
3.1. Uzorak ispitanika	28
3.2. Mjerni instrument	31
3.3. Postupak provedbe istraživanja	32
3.4. Obrada rezultata.....	33
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	34
4.1. Obiteljska otpornost.....	34
4.2. Odnos obiteljske otpornosti i nekih značajki sudionika i njihovih obitelji	40
4.2.1. Obiteljska otpornost i subjektivna percepcija vlastitog školskog uspjeha	40
4.2.2. Obiteljska otpornost i struktura obitelji.....	48
5. ZAKLJUČAK	53
6. POPIS LITERATURE:	56
7. PRILOZI	60

1. UVOD

Obitelj je prva životna skupina kojoj pripadamo, predstavlja više od zbroja pojedinaca koji dijele jedinstven fizički i psihofizički prostor. Predstavlja prirodni socijalni sustav, sa svojom strukturom, pravilima, ulogama, funkcijama, načinima suočavanja s problemima, njihovim rješavanjem i načinom komuniciranja (Brajša-Žganec, Lopižić i Penezić, 2014). Važno je istaknuti kako obitelj ima veliku ulogu u životu djeteta, a posebice u razvojnim fazama. Ricijaš (2009) navodi da primarna društvena zajednica ima ulogu i prve stepenice u procesu socijalizacije kod svakog pojedinca te kvaliteta odnosa s roditeljima, kao i dinamika odnosa u obiteljskom okruženju, ključni su čimbenici kvalitete razvoja djeteta. Zbog toga je obitelj najbolji izvor koji je dostupan djeci kada god postoji neki problem, a ujedno je i jedan od najcjenjenijih zaštitnih čimbenika za djecu (Turliuc, Mairean i Danila, 2015).

Pregled međunarodne istraživačke literature o obiteljskoj otpornosti pokazuje da su procesi koji djeluju na razini obitelji, uključujući snažne emocionalne veze, učinkovite obrasce komunikacije, korištenje strategija suočavanja i sustava obiteljskih vjerovanja, osobito onih koji se temelje na duhovnim ili vjerskim vrijednostima, važni u nošenju obitelji s izazovima. Jedna od dugotrajnih misterija s kojim se suočavaju oni koji rade s obiteljima i djecom te oni koji se bave dječjom i obiteljskom politikom je zašto neke obitelji pozitivno reagiraju na ozbiljne prijetnje i izazove za njihovu dobrobit, dok se druge u sličnim okolnostima ne uspijevaju nositi s njima. Istraživači su razvili koncept otpornosti kako bi obilježili pozitivnu prilagodbu u nepovoljnim okolnostima (Mackay, 2003).

Zdrava obitelj i pozitivan razvoj djece postiže se održavanjem afektivnih i snažnih odnosa između članova obitelji. Članovi obitelji utječu jedan na drugoga, a obitelj i jest dinamičan sustav odnosa u interakciji. Unutar obitelj, značajnu ulogu na razvoj djece i mladih mogu imati braća i sestre. Ujedno, odnosi između braće i sestara mogu imati ključnu ulogu u procesu razvoja otpornosti. Pretpostavka je da postoji povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive te je to dio koji će se nastojati prikazati i istražiti kroz ovaj rad.

Promjene u društvu postepeno su dovele i do promjena u strukturi modernih obitelji, stoga u današnje doba sve više prevladavaju atipične obiteljske strukture, koje se značajno razlikuju

od tradicionalnih struktura. Za pojedine članove obitelji, odrastanje u specifičnoj strukturi obitelji može biti rizični čimbenik za razvoj poremećaja u ponašanju, no pojedinim članovima to pak može biti zaštitni čimbenik na temelju kojeg će se razvijati individualna i obiteljska otpornost. Neminovni zaključak koji se nameće je da moderno doba nosi sa sobom brojne izazove i da je zasigurno može biti otežano i izazovno odrastati u navedenim specifičnim strukturama, no to ne mora nužno značiti da će doći do deficijentnosti. Samim time, kroz rad nastojat će se istražiti postoje li razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem

Nadalje, u ovom radu nastojat će se uvidjeti i koliko se školski uspjeh srednjoškolaca povezuje s obilježjima obitelji. U najranijem djetinjstvu pojedinac je emocionalno vezan uz obitelj, kako dijete odrasta, sve je više izloženo raznim okolinskim utjecajima, što se posebno očituje za vrijeme školovanja kada školsko okruženje i vršnjaci preuzimaju ulogu glavnog socijalizacijskog čimbenika. Škola, uz obitelj ima ključnu ulogu te u školskom okruženju djeca manifestiraju naučeno u svojem primarnom obiteljskom okruženju te bi bilo zanimljivo vidjeti u kakvom su odnosu te dvije varijable u kontekstu obiteljske otpornosti.

U ovom će radu biti riječ upravo o percepciji obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca grada Zagreba) te će se nastojati utvrditi odnos između percepcije obiteljske otpornosti i pojedinih obilježja sudionika poput školskog uspjeha i strukture njihovih obitelji. U radu će se prikazati određenja obiteljske otpornosti te u skladu s time i neka bitna obilježja obitelji kao sustava, značaja članova obitelji (s naglaskom na braću i sestre) te obiteljskog konteksta koji mogu utjecati na razvoj djece i mladih, a samim time i na razvoj obiteljske otpornosti.

1.1. Definicije i istraživanja otpornosti obitelji

Koncept otpornosti prvotno je nastao u prirodnim znanostima, a zatim se pod utjecajem opće teorije sustava počeo širiti i na društvene znanosti, gdje najprije dobiva naziv psihosocijalna otpornost da bi se danas koristio samo termin otpornost (Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Sam pojam otpornosti nastao je iz usredotočenosti na djecu i načina na koji oni funkcioniraju u odnosu na rana životna iskustva. Postoji nekoliko vrsta otpornosti i povezanih tema koje bi mogle biti od interesa stručnjacima koji se bave obiteljskim studijama i intervencijama. Među njima je i individualna otpornost, koja uključuje dječju otpornost, hrabrost, salutogenezu i druge srodne teme. Obiteljska otpornost je novi koncept, a njezini ishodi nalaze se u podlozi proučavanja individualne otpornosti. Razvoj koncepta obiteljske otpornosti uključivao je mijenjanje značenja, višestruka istraživanja, kliničke interpretacije i primjenu. Povijesno gledano, istraživači koji su bili zainteresirani za otpornost usmjeravali su se na attribute djece koji su povezani s pozitivnom prilagodbom u nepovoljnim okolnostima (npr. akademske kompetencije ili osjećaj samoeфикаsnosti) (Becvar, 2013). U novije vrijeme, istraživači su proširili ideju na razinu obitelji, s obzirom na to istraživači su došli do zaključka kako se konstrukti obiteljske otpornosti ne mogu niti objasniti, niti mjeriti proučavajući isključivo samo individuu. Obiteljska otpornost doprinosi razvoju individualne otpornosti, ali i obrnuto pa tako svaki član obitelji može na svoj način doprinijeti razvoju obiteljske otpornosti (Simon, Murphy i Smith, 2005, prema Berc, 2012). Osim, individualne spremnosti na promjenu, nužna je i spremnost obitelji na promjenu. Bronfenbrenner u svojoj teoriji ekoloških sustava naglašava da pojedinac i okolina neprekidno utječu jedno na drugo na dvosmjernan, transakcijski način (Ratkajec Gašević, Dodig Hundrić i Mihić, 2016). Promatranje individualne otpornosti prošireno je perspektivom obiteljske otpornosti, jer individuu je gotovo nemoguće odvojiti od utjecaja njegovog okruženja, a pogotovo od primarne zajednice poput obitelji (Žulić, 2016).

Kao što se ističe u literaturi, s vremenom je došlo do pomaka u promatranju koncepta otpornosti od proučavanja obitelji kroz kontekst individualne otpornosti do viđenja obitelji kao jedinice otpornosti za sebe, pa sve do bavljenja s otpornošću na razini zajednice. Međutim, nisu uvijek bili u potpunosti jasni prijelazi. Pojedini obiteljski istraživači zamišljaju obitelj kao sustav koji utječe na individualnu otpornost. Caplanova (1982, prema Turliuc, Mairean i Danila, 2015) studija o obitelji kao sustavu podrške, samo je jedan u nizu primjera. Unatoč smještavanju obitelji unutar konteksta obiteljskog stresa i suočavanja, njegov rad

percipira obitelj isključivo kao sustav potpore pojedinom članu obitelji, odnosno kao svojevrsno "vozilo" za individualnu otpornost. U sličnom pristupu, Hawley i DeHann (1996, Turliuc, Mairean i Danila, 2015) opisuju obitelj kroz dva konteksta: kao rizični i kao zaštitni čimbenik, sugerirajući da, iako je obitelj važan izvor potpore djeci, ona je ujedno i izvor ranjivosti. S jedne strane, ona pruža podršku i potporu svojim članovima, te potiče otpornost pojedinih članova obitelji, dok s druge strane obitelj može uključivati i pružanje rizika, odnosno povećanje ranjivosti članova obitelji, mogućnost zlostavljanja, izloženosti bolesti i drugim popratnim čimbenicima u životu obitelji (Becvar, 2013).

Oba pristupa razmatraju obitelj isključivo kroz kontekst pojedinca. Iako postoji kretanje iz čisto intrapsihičke konceptualizacije otpornosti na više kontekstualiziranu konceptualizaciju, obitelj ostaje u pozadini. Uz navedeno, postoji i skupina istraživanja koja su promatrala obitelj kao entitet za sebe. Walsh (1996) promatra obiteljsku otpornost kao "otpornost odnosa", suprotno od "kontekstualnog prikaza individualne otpornosti".

S obzirom na dug razvoj modela i skoro stoljeće istraživanja obiteljske otpornosti kao koncepta i procesa, važno je istaknuti pojedine smjerove istraživanja u teoriji obiteljske otpornosti, kao što su: obiteljski stres, modeli obiteljske otpornosti i obiteljske snage.

Interes za proučavanje obiteljskog stresa započeo je 1920-ih, kada je Burgess obitelj opisao kao cjelinu osobnosti koje su u interakciji. Kroz vrijeme, nastojali su se istražiti stresori kojima su obitelji bile izložene te su se u skladu s rezultatima istraživanja, kreirali različiti modeli odgovora obitelji na stres. Obiteljski stres može se definirati kao stanje koje nastaje kao stvarna ili percipirana neravnoteža između stresora (npr. izazov, prijetnja) i mogućnosti (npr. resursi, suočavanje) u obitelji (Turliuc, Mairean i Danila, 2015). Dobra prilagodba obitelji na stres počela se nazivati otpornošću obitelji, tek 90-ih godina prošlog stoljeća (Sixbey, 2005, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Hill je razvio ABCX model obiteljske krize, proučavajući djelovanje stresa koji se pojavljuje zbog odsutnosti oca (tijekom 2. svjetskog rata) na obitelj, te se navedeni model smatra jednim od prvih teorijskih objašnjenja što utječe na različite reakcije obitelji na stres. Navedenim modelom objašnjeno je kako interakcija triju elemenata (A, B i C) dovodi do krize u obitelji. Naime, izvori stresa (A) koji dolaze u interakciju s obiteljskim resursima (B) i definiranim značenjem stresnog događaja (C) zajedno dovode do značajno narušene ravnoteže u obitelji, odnosno do stanja krize (X) (Nicholos, 2013, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Hillov ABCX je obiteljski krizni model koji smanjuje ulogu stresora u proizvodnji krize,

uključujući i niz posredujućih varijabli. On pruža kliničarima savjete o tome kako poboljšati otpornost obitelji, identificirajući dva skupa varijabli (resurse i definicije) koji su izravno unutar kontrole obitelji i osnažuju obitelji, a koje su podložne stresorima nad kojima nemaju izravnu kontrolu (smrt, razvod, nasilje, zatvorske kazne i sl.) kako bi se oduprijele ulasku u krizu. Ujedno, daje okvir unutar kojeg se mogu klasificirati nalazi najnovijih istraživanja (npr. snage ili resursi obitelji) i poslužio je kao temeljni teorijski model koji je olakšao razvoj kasnijih modela (Turliuc, Mairean i Danila, 2015).

Na temelju Hill-ovog modela koji se razvijao tijekom godina i modela poput Double ABCX Model, Family Adjustment and Adaptation Response Model, te The Typology Model of Family Adjustment and Adaptation, nastao je McCubbin-ov Resiliency Model of Family Adjustment and Adaptation (Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Model je značajan jer je riječ o prvom sustavnom i ekološkom modelu otpornosti obitelji. Navedeni model ističe kako se otpornost obitelji sastoji od dva međusobno povezana ali različita procesa u obitelji. Prvi proces je *prilagođavanje* koje uključuje utjecaj zaštitnih čimbenika u osnaživanju obitelji kroz jačanje sposobnosti i napora obitelji da zadrži integritet i funkcioniranje te ispuni razvojne zadatke u trenucima kada je suočena s rizičnim čimbenicima. Drugi proces je *privikavanje* koje uključuje utjecaj čimbenika oporavka u promoviranju sposobnosti obitelji da se “dočeka na noge” i snađe u kriznim situacijama. Reakcija unutar obitelji ovisi o samom obiteljskom ciklusu u kojem se obitelj nalazi, o težini stresne situacije, prisutnosti obiteljskih resursa, podršci izvana ali i o neriješenim poteškoćama u novom načinu funkcioniranja obitelji, procjeni situacije te strategijama suočavanja (Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Istraživanja obiteljskog stresa koja datiraju iz 30-tih godina prošlog stoljeća te istraživanja obiteljskih snaga koja datiraju iz 1970-ih promatrala su obitelj kao jedinicu. Međutim, iako je fokus istraživanja obiteljskog stresa bio viđen kao nešto patogeno, istraživanjima obiteljskih snaga nedostajao je teorijski okvir. Teorije poput one od McCubbina i njegovih kolega, razvile su i pročišćavale teoriju otpornosti na obiteljskoj razini te su uveli nove koncepte, poput obiteljske sheme, koje promatraju obitelj kao jedinicu (Walsh, 1996). McCubbin i McCubbin (1988, prema Turliuc, Mairean i Danila, 2015), na primjer, razvili su tipologije otpornih obitelji, koje se odnose na obiteljski sustav. Otporne obitelji mogu biti:

- a) svestrane (visoka fleksibilnost i veza),
- b) regenerativne (visoka koherentnost i izdržljivost),
- c) ritmičke (obiteljsko vrijeme i rutina i vrednovanje obiteljskog vremena i rutine) te

d) tradicionalne (visoko u odnosu na tradiciju i nisko u odnosu na proslave).

U ovim teorijama pojedinci ne zauzimaju središnje mjesto, nego je obitelj u središtu, a pojedinci su samo sastavni dijelovi obitelji (Turliuc, Mairean i Danila, 2015).

Baš kao i koncept individualne otpornosti, tako i koncept obiteljske otpornosti usmjerava pažnju na obiteljske snage pod djelovanjem stresa, a ne na patologiju. Otpornost procjenjuje funkcioniranje obitelji u kontekstu, u odnosu na vrijednosti, strukturu, resurse i životne izazove (Walsh, 1998, 2002). Obiteljske snage su oni obrasci odnosa, interpersonalnih vještina i kompetencija te socijalna i psihološka obilježja koja stvaraju osjećaj pozitivnog obiteljskog identiteta, potiču zadovoljavajuće i ispunjavajuće interakcije između članova obitelji, razvoj potencijala obitelji i pojedinih članova obitelji te pridonose sposobnosti obitelji da se učinkovito nosi sa stresom i krizama (Walsh, 1996). Neki od klastera obiteljskih snaga su: kohezija, komunikacija, rješavanje problema, duhovnost i vrijednosti, obiteljski identitet i rituali, afektivno odgovaranje, granice i hijerarhije, fleksibilnost i prilagodljivost, socijalna podrška, autonomija, koherentnost, itd. (Turliuc, Mairean i Danila, 2015). Ključni element koncepta je uspješno nošenje s rizikom. Obitelj se može smatrati otpornom ukoliko je naišla na nevolje i uspješno se suočila s izazovom. To je dovelo do usredotočenja znanstvenika na snage obitelji, a to su one osobine koje omogućuju obiteljima da se uspješno nose s izazovima za njihovu dobrobit.

Kroz povijest do danas, kroz različite modele razvoja otpornosti obitelji, nastajala se razjasniti terminologija i postaviti temeljni model istraživanja otpornosti obitelji (Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Iako je koncept obiteljske otpornosti razrađen od strane brojnih znanstvenika, nužan je njezin daljnji razvoj u brojnim aspektima, s obzirom da su empirijski dokazi o fenomenu obiteljske otpornosti i dalje prilično rijetki (Mackay, 2003). Budući da se i složenost života nastavlja širiti i produbljivati, a ujedno se istraživanja i klinička praksa primjenjuju na specifičnije teme i područja kako bi stekli dublje razumijevanje te uvide, vjerojatno će se na temelju toga nastaviti razvijati novi koncepti i konstrukti. Kao što je i istaknuto u ovom poglavlju, koncept obiteljske otpornosti zasigurno će se nastaviti proučavati i primijeniti u odnosu na pojedince, obitelji i društvo.

U nastavku slijedi pregled definicija koje pojedini autori koriste kako bi definirali i objasnili koncept obiteljske otpornosti.

Definicije obiteljske otpornosti

Termin "otpornost" (eng. resilience) najčešće se upotrebljava kako bi se opisala djeca koja postižu pozitivne rezultate unatoč riziku (Delale, 2001, prema Doležal, 2006). Uobičajeno, kod nas se termin "resilience" prevodi kao otpornost, no možemo ga prevesti i kao osnaživanje, jer Ajduković (2000, prema Gazdek i Horvat, 2001, prema Doležal, 2006) ističe kako se "otporna djeca" često opisuju kao kompetentna, no to ne znači da ne proživljavaju nepovoljne životne okolnosti bez boli i tjeskobe i da im ne treba posvetiti odgovarajuću podršku i pozornost. Postoje brojne definicije otpornosti, a među njima i brojne dodirne točke te je za većinu definicija značajno kako daju prednost individualnoj otpornosti, naspram otpornosti grupa.

Kroz literaturu se ističe kako postoje zajednički elementi otpornosti, a Mangham, McGarth, Reid i Stewart (1997, prema Doležal, 2006) ističu sljedeće komponente otpornosti:

1. ljudski sustav,
2. optimum zdravlja i funkcioniranja,
3. rizik, zaštitni čimbenici i
4. vrijeme.

Na temelju navedenog, slijedi da je otpornost sposobnost individue i sustava (konkretno obitelji, grupe, zajednice) za uspješno suočavanje s ozbiljnim nedaćama ili rizicima. Ta se sposobnost razvija i mijenja tijekom vremena, pojačavana je postojećim zaštitnim čimbenicima unutar sustava i okruženja te pridonosi održavanju ili jačanju zdravlja. Duži niz godina, istraživanja su bila usmjerena na individualnu otpornost, no s vremenom pojavili su se i autori koji su se počeli baviti otpornošću sustava kao što je obitelj (Doležal, 2006). Prilikom definiranja obiteljske otpornosti, nužno je imati na umu kako od strane različitih autora postoje brojne definicije navedenog koncepta koji pažnju usredotočuju na različite aspekte navedenog fenomena. Autori se najčešće usmjeravaju na jedno od tri usmjerenja, odnosno na obilježje pojedinaca/obitelji/zajednice, na procese ili na ishode, a pojedini autori kombiniraju dva od tri navedena usmjerenja.

Definicija obiteljske otpornosti koja se usmjerila na obilježje obitelji je konceptualizirana od strane McCubbin-a i McCubbin-a (1996, prema Sixbey, 2005) te govori o pozitivnim obrascima ponašanja i funkcionalnim kompetencijama, koje pojedinci i obiteljska zajednica pokazuju u stresnim ili nepovoljnim okolnostima, a oni otežavaju sposobnost obitelji da se

oporavi. Pri tome, istraživači su usmjerili pažnju na snagu obitelji, a razina navedenih snaga smatrala se otpornošću. Nedostatak ove definicije, koji je uočen od strane ostalih istraživača, odnosi se na činjenicu da ona ne uzima u obzir potencijalnu interakciju između rizičnih i zaštitnih čimbenika (Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Sljedeće navedene definicije autora, značajne su jer objedinjuju kontekst, proces i ishod kao obilježja otpornosti obitelji. Walsh (1998) definira obiteljsku otpornost kao sposobnost obitelji da se oporavi od nedaća te izađe iz njih jača i snalažljivija. Nadalje, proširujući koncept obiteljske otpornosti, ističe kako ona ne uključuje samo sposobnost obitelji da upravlja stresnim događajima i nadvlada ih, već i da iskoristi te nedaće kako bi postigla osobni razvoj, ali i razvoj odnosa unutar obitelji. Ovaj koncept ističe potencijal za osobnu i odnosnu transformaciju, ali i razvoj koji može proizaći iz nedaća (Walsh, 2002). Hawley i DeHann (1996, prema Sixbey, 2005) definiraju obiteljsku otpornost kao put koji obitelj slijedi, prilikom prilagođavanja i napredovanja u suočavanju sa stresom, kako u sadašnjosti tako i kroz vrijeme. Vjeruju kako otporne obitelji odgovaraju pozitivno na stresne situacije i na jedinstven način, ovisno o čimbenicima kao što su razina razvoja, kombinacija rizičnih i zaštitnih čimbenika te zajednički pogled obitelji. Simon, Murphy i Smith (2005, 427, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016) definiraju obiteljsku otpornost kao „sposobnost obitelji da pozitivno odgovori na nedaću te „izađe“ iz situacije ojačana, s više resursa i više povjerenja nego prije“. Nadalje, Luthar i suradnici (2000, prema Mackay, 2003) definiraju obiteljsku otpornost kao dinamičan proces koji obuhvaća pozitivnu prilagodbu u kontekstu značajnih nedaća. To uključuje niz ključnih obilježja koncepta, uključujući otpornost kao dinamičan proces prilagodbe i obuhvaća ideju uspješnog nošenja s rizikom. Patterson (2002) također ističe kako je koncept obiteljske otpornosti adaptivni obiteljski proces, koji se koristi za prilagodbu i kompetentno funkcioniranje obitelji nakon izlaganja značajnim nedaćama ili krizama. Ujedno, navodi kako su unutar koncepta obiteljske otpornosti ključna 3 elementa (Patterson 2002, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016):

1. **rizik** (zbog kojeg se pretpostavlja da obitelj neće postići pozitivan ishod)
2. **dobar ishod** (treba biti konceptualiziran na razini obitelji i to na način da je moguće mjeriti razinu kompetencije obitelji u postizanju ishoda),
3. **zaštitne čimbenike** (koji prekidaju ili preveniraju očekivani nepovoljan ishod).

U literaturi o otpornosti obitelji, sve više prevladava promatranje i razumijevanje otpornosti kao procesa prilagodbe u izazovima za dobrobiti obitelji. Takav pogled ima niz

prednosti, od kojih je jedna svakako i mogućnost sagledavanja varijabilnosti fenomena. Pokazalo se da otpornost nije stabilna i ne treba očekivati da će osoba ili obitelj koja pokazuje otpornost u jednoj situaciji, biti otporna i u svim drugim situacijama s kojima se mogu suočiti tijekom života (Masten i Powell, 2003, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Suvremeni teoretičari također ističu činjenicu da otpornost nije kategorička situacija, već kontinuum (obitelji mogu biti više ili manje otporne) i da je kontingentna (obitelji mogu biti otporne u nekim okolnostima, dok u drugim okolnostima nisu otporne) (Mackay, 2003). Walsh (1998, prema Walsh, 2002) navodi kako je otpornost obitelji dinamičan proces izdržljivosti, samoupravljanja i rasta u odgovoru na krize i izazove. Obuhvaća ključne procese u odnosu na vrijeme, koji promiču sposobnost obitelji da nadvlada prepreke i zadrži svoje funkcije. Ističe i kako otpornost omogućava pojedincima i obiteljima uspješnu reakciju na krize i trajne izazove, ali i oporavak i rast iz tih iskustava. Danas, obiteljsku otpornost najčešće definiramo kao dinamičan proces u kojem se ostvaruju dobri ishodi unatoč izloženosti rizicima (Luthar i Cicchetti, 2000, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Iako navedene konceptualizacije imaju brojne sličnosti, glavni konstrukti svake od njih imaju značajne različitosti, koje su istaknuli i sami istraživači (Sixbey, 2005). Na temelju svega navedenog, možemo zaključiti kako postoji slaganje istraživača u konceptualizaciji otpornosti obitelji kroz komponente rizika, zaštitnih čimbenika i dobrog ishoda, međutim ostaju otvorena brojna pitanja vezana uz načine njihove operacionalizacije (Patterson, 2002, Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Važno je napomenuti kako obitelj ima važnu ulogu u izgradnji otpornosti djece i sprečavanju rizičnog ponašanja te je iz tog razloga važno istaknuti pojedine zaštitne čimbenike unutar obitelji koji su prepoznati od strane raznih istraživača, a njihov pregled slijedi u nastavku rada.

Zaštitni čimbenici u obitelji

Obitelj zahtijeva od svojih članova stalno djelovanje i održavanje te je nužno istaknuti kako obitelji same po sebi nisu niti zdrave niti nezdrave, ali će proći sve faze snage i nestabilnosti. Upravo u nestabilnim vremenima, pojedine obitelji izgube iz vida svoje snage i zastanu uronjene u svoje probleme (Silberberg, 2001). Glavni zaštitni čimbenik tijekom rasta i razvoja svakog pojedinca koja ima zadatak kompenzirati, suzbijati i uklanjati čimbenike rizika koji bi mogli imati negativne posljedice na dijete u bilo kojem aspektu njegova života i

djelovanja je obitelj. Upravo obitelji sa zdravim roditeljskim pogledom na život te uspješnim vlastitim ostvarenjem mogu doprinijeti kompletnom razvoju djeteta na svim razinama (Wagner Jakab, 2008).

Važno je istaknuti kako obitelj može služiti kao zaštitni čimbenik za povećanje otpornosti članova obitelji. Upravo, zaštitnim čimbenicima nazivaju se oni koji u interakciji s rizikom doprinose otpornosti obiteljskog sustava, a identificirani su na razini člana obitelji, cjelokupne obitelji ili pak zajednice (Ferić, Maurović i Žižak, 2016).

Zaštitni čimbenici u obitelji mogu biti: dobar odnos između roditelja i djeteta, održavanje obiteljskih rituala, proaktivno suočavanje s problemima, minimalni sukobi u obitelji tijekom djetinjstva, odsutnost razvoda roditelja tijekom adolescencije i produktivni odnos između djeteta i njegove/njezine majke (Hawley i De Haan, 1996). Prisutnost jednog toplog roditelja koji podržava svoje dijete može pomoći u sprečavanju štetnih posljedica, poput siromaštva, razvoda, obiteljskih sukoba i zlostavljanja djece (Luther i Zigler, 1991, prema Turliuc, Mairean i Danila, 2015). Čimbenici rizika, ne predviđaju nužno dugoročne negativne ishode, ukoliko je snažna otpornost obitelji i podrška.

Kroz pregled 43 istraživanja koja su se bavila obiteljskom otpornosti, Benzies i Mychasiuk (2008, 2009, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016) su identificirali zaštitne čimbenike u obitelji koji doprinose otpornosti obitelji, a to su upravo: struktura obitelji (manje naspram većih obitelji, jednoroditeljske obitelji naspram obitelji s oba roditelja, mlađe majke naspram starijih majki), stabilnost partnerskog odnosa i dobra komunikacija, obiteljska povezanost, podražavajuće interakcije djeteta-roditelj, osiguravanje kognitivno stimulirajućeg okruženja u domu od strane roditelja, vanjska mreža podrške, prilike za među generacijsko učenje, stabilni i dostatni prihodi i stanovanje u prikladnom prostoru.

Nadalje, Sheridan, Sjuts i Coutts (2013, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016) ističu kako su ključne karakteristike otpornih obitelji povezanost, prilagodljivost, komunikacija, afektivna prisutnost, uključenost, pozitivno roditeljstvo i rješavanje problema. Navedene karakteristike podržavaju obitelj u vrijeme izazova i krize, pomažući obiteljima da se uspješno prilagode novonastaloj situaciji.

Sumirajući sve navedeno, možemo istaknuti kako zaštitni čimbenici utječu na razvijanje otpornosti na način da ju pojačavaju svojim djelovanjem i na taj način istovremeno smanjuju utjecaj rizičnih čimbenika koji mogu dovesti do pojave poremećaja u ponašanju (Doležal, 2006).

1.2. Povezanost školskog iskustva djece i mladih i njihovog obiteljskog konteksta

Perspektiva obiteljske otpornosti uzima svaku interakciju između obitelji i škole kao priliku za jačanje kapaciteta obitelji u prevladavanju nedaća (Walsh, 1998, 2002). Uz to, podržavajuća obiteljska sredina koja potiče i olakšava suočavanje sa stresom, identificirana je kao jedna od karakteristika otporne djece i adolescenata (Garmezy, 1985, prema Annunziata i sur., 2006).

Obitelj kao primarni čimbenik socijalizacije određuje ukupni razvoj djeteta pa tako dijelom determinira i školsko postignuće. Pregled postojeće literature ukazuje na to da obiteljski odnosi imaju direktan utjecaj na školski uspjeh učenika. Adolescenti koji imaju negativne obiteljske odnose vjerojatnije je da će postizati siromašniji školski uspjeh, dok oni s pozitivnim obiteljskim odnosima, vjerojatnije je da će postizati bolji školski uspjeh (Sharkey, You i Schnobelen, 2008).

Kad se govori o roditeljskim postupcima važnim za uspjeh, može se zaključiti da je za postizanje školskog uspjeha djece važan roditeljski angažman koji uključuje niz relevantnih ponašanja poput kognitivne stimulacije, uključenosti u izvršavanje školskih zadaća, nadgledanje i praćenje napretka, pomoć u određivanju strategija učenja i formiranje ustrajnosti kao podloge za gradnju uspjeha. Uz navedeno, ne smije se zanemariti ni važnost podrške, roditeljskih očekivanja i težnji te poticanje obrazovnih i profesionalnih aspiracija i planiranja budućnosti. Dakle, uspjeh traži relevantno ponašanje i roditelja i djece (Bilić, 2016).

Istraživanja su pokazala kako su roditeljsko ponašanje i obiteljski odnosi usko vezani za angažman učenika, a samim time i školski uspjeh. Što se tiče roditeljskih ponašanja, autoritativni roditeljski stil, koji odlikuje prihvaćanje djeteta, postavljanje razumnih zahtjeva i postupno davanje autonomije djetetu, povezan je s boljim, dok je autoritarni, popustljivi, a posebno nezainteresirani roditeljski stil povezan s lošijim školskim uspjehom (Kuterovac Jagodić, Keresteš i Brković, 2013).

Kada govorimo o školskom uspjehu djece i mladih, nužno je istaknuti socijalnu podršku koju dobivaju učenici od strane bliskih osoba. Istraživači su identificirali socijalnu potporu kao zaštitni čimbenik u odnosu između rizika i akademskih postignuća. Pojedina istraživanja identificirala su socijalnu podršku kao važan čimbenik akademskog postignuća učenika. Općenito govoreći, učenici koji percipiraju veću socijalnu podršku od strane svojih roditelja,

nastavnika ili vršnjaka, postižu bolje akademske rezultate u odnosu na svoje manje podržane kolege. Podržavajući odnosi s bližnjima osobito su važni za učenike sa nižim socioekonomskim statusom (Cline, Fleming i Zarate, 2014).

Model odnosa obitelj - škola

Ryan i Adams (1999, prema Brajša - Žganec i Slaviček, 2014) osmislili su model utjecaja obitelji na funkcioniranje u školi i školski uspjeh koji opisuje povezanost obitelji kao institucije sa školom kao institucijom, s ciljem boljeg uspjeha učenika. Sam model naglašava utjecaj obiteljskog funkcioniranja na školski uspjeh djeteta. Model odnosa obitelj - škola strukturiran je duž proksimalno - distalne dimenzije, pri čemu je djetetovo postignuće smješteno na razini 0, djetetove osobne karakteristike smještene su na razini 1, pa tako sve do razine 6, koja označava sociokulturalne varijable (slika 1). Autori smatraju da svi procesi unutar obitelji te karakteristike članova obitelji djeluju tako da jedna varijabla može imati utjecaj na sve druge varijable, te da druge varijable mogu utjecati na nju a da svaki od navedenih procesa ili karakteristika zauzima mjesto na određenoj udaljenosti od djetetova školskog uspjeha. Model ističe da što su karakteristike bliže jedna drugoj, jača je i povezanost među njima.

Razina 0 - obuhvaća djetetovo ponašanje ili postignuća kao što je školski uspjeh koji se bazira na akademskom postignuću i socijalnoj prilagodbi u školi. Akademski uspjeh može se mjeriti ocjenama, procjenama od strane učitelja ili standardiziranim testovima postignuća.

Razina 1 - odnosi se na djetetove osobne karakteristike koje bi mogle biti povezane s postignućem. Smatra se da su pojedini procesi unutar obitelji koji djeluju na djetetovo postignuće u školi, posredovani psihološkim procesima unutar samog djeteta, a manifestiraju se kroz djetetovo samopouzdanje, asertivnost, motiviranost, ali i depresiju ili anksioznost.

Razina 2 – odnosi se na obiteljske interakcije koje uključuju školski interes, a povezane su s roditeljskom pomoći oko domaće zadaće, raspravljanju o temama vezanim uz školu ili sudjelovanje u kulturnim događanjima koje se mogu povezati sa školskim programom, a ujedno su i važan način provođenja slobodnog vremena.

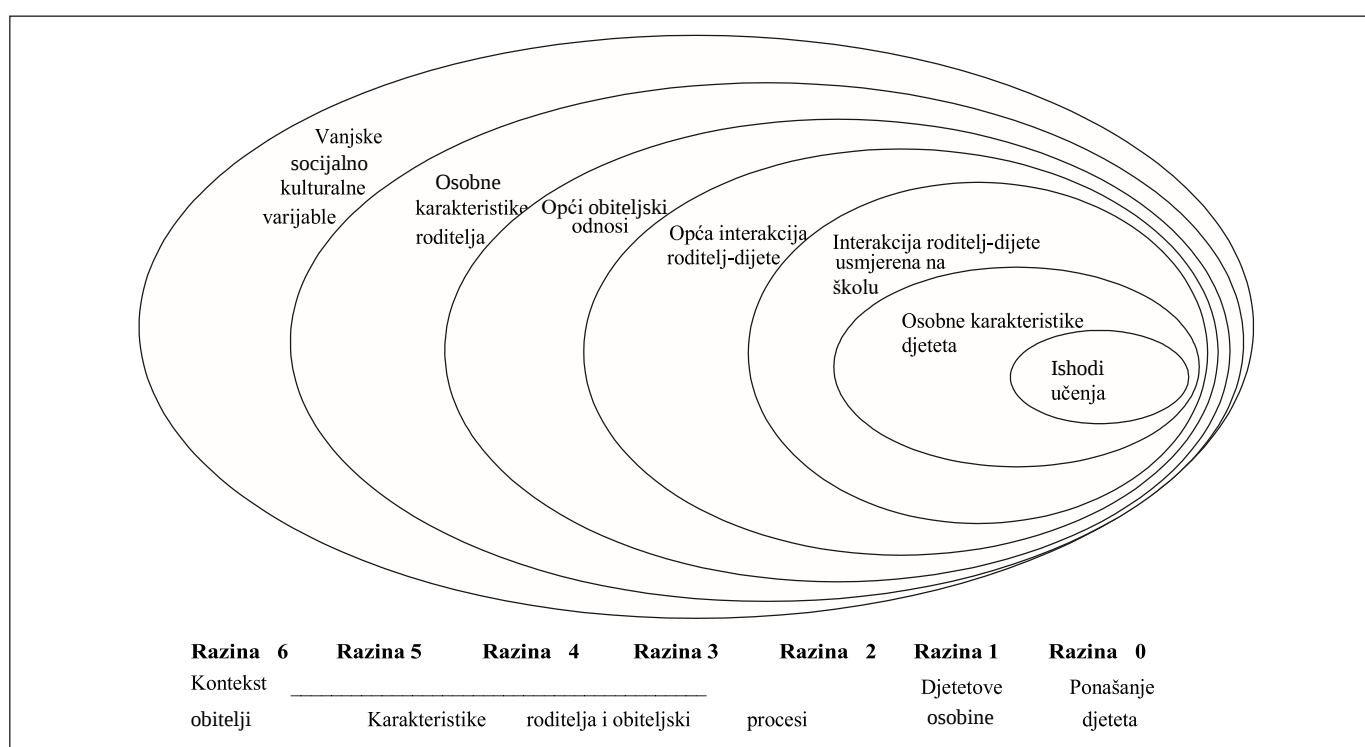
Razina 3 - odnosi se na opće interakcije i odnos roditelja i djece, na roditeljski stil, ili mjere poput stupnja kontrole ili izraza topline i bliskosti između roditelja i djece.

Razina 4- uključuje opće obiteljske odnose kao što su konflikt, povezanost, obiteljska kohezija.

Razina 5 – odnosi se na osobne karakteristike roditelja.

Razina 6 - uključuje varijable kao što su socioekonomski status, bračni status, obiteljska struktura, ali i biološke karakteristike poput određenih nasljednih osobina (Brajša-Žganec i Slaviček, 2014).

Slika 1: Model odnosa obitelj – škola (Adams i Ryan, 2005, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011).

Na temelju prikazanog modela, možemo zaključiti da socijalne i kulturalne varijable (mjesto življenja, kultura) utječu na karakteristike roditelja (vjerovanja, vrijednosti i ciljevi). Karakteristike roditelja utječu na opće obiteljske odnose i interakciju roditelj - dijete (stil roditeljstva i roditeljski postupci), a oni utječu na karakteristike učenika (ciljevi, vrijednosti, motivacija, strategije učenja). S druge strane, karakteristike učenika u direktnom su odnosu sa školskim uspjehom (Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011).

Niz istraživanja potvrđuje pojedine postavke modela utjecaja obitelji na funkcioniranje u školi i školski uspjeh. Pokazalo se kako postoji interaktivni utjecaj roditeljske uključenosti u školu i dječjih osobnih karakteristika u predviđanju školskog postignuća. Nadalje, bolji

školski uspjeh postižu učenici koji imaju snažniji osjećaj školske kompetencije i manje negativnih osjećaja prema školi i samopouzdaniji učenici koji osjećaju manje straha od škole te imaju razvijene socijalne vještine (Brajša-Žganec, Kotrla Topić i Raboteg-Šarić, 2009, prema Brajša-Žganec i Slaviček, 2014). Nasuprot tome, obiteljske karakteristike kao što su obrazovanje roditelja te procjena socioekonomskog statusa slabo su povezane s intrinzičnom motivacijom učenika i njihovim strahom od škole, dok je obrazovanje roditelja najviše povezano s uspjehom u školi (Babarović, Burušić i Šakić, 2009, prema Brajša-Žganec i Slaviček, 2014). Obiteljske varijable igraju važniju ulogu u školskom postignuću učenika s nižim uspjehom u odnosu na učenike s prosječnim uspjehom (Brajša-Žganec i Slaviček, 2014).

Obiteljski čimbenici koji utječu na školski uspjeh

Obitelj može izravno i neizravno utjecati na školski uspjeh djece. Izravnim učincima smatra se osiguravanje materijalnih uvjeta koji će olakšati postizanje uspjeha, dok se neizravni učinci odnose na neekonomске čimbenike. Smatra se da neekonomski čimbenici mogu bolje objasniti odnos između obiteljskih varijabli i školskog uspjeha djece, a pri tome se naglasak stavlja na roditeljske interakcije i postupke. Financijski problemi utječu na loš odnos među roditeljima, što se odražava i na kvalitetu roditeljstva, pa je u njihovim interakcijama s djecom opaženo pomanjkanje topline i brižnosti, smanjena osjetljivost, ali i neprimjereno, grubo reagiranje, češća kažnjavanja, pa i zlostavljanja. Pretpostavlja se da kvaliteta interakcija između roditelja i djece snažnije utječe na uspjeh učenika nego dohodak (Bilić, 2016). Siromaštvo i niski socioekonomski status obitelji nisu najvažniji ni jedini uzroci školskog neuspjeha, jer na njega utječe niz čimbenika u međusobnom suodnosu.

Nekolicina istraživanja usmjerila se na čimbenike koji bi mogli predvidjeti školski uspjeh. Zaključci upućuju na to da su varijable obiteljskog procesa povezane sa školskim uspjehom već od razdoblja vrtića. Istraživanja su pokazala kako se unutar obiteljskih varijabli kao prediktori školskog uspjeha smatraju: rutina i kontrola adolescenata od strane roditelja te odnos između roditelja i adolescenata. Nadalje, snažnim prediktorima smatra se obiteljska kohezija i već spomenuti roditeljski nadzor. Obiteljska kohezija definirana je kao emocionalna veza koja članovi obitelji imaju jedni prema drugima. Roditeljski nadzor definira se u onoj mjeri u kojoj roditelji strukturiraju djetetov dom, školu i okruženje unutar zajednice te prate ponašanje djeteta u tim okruženjima. Upravo te varijable pokazale su se kao

prediktori postignuća i percipiranih kompetencija učenika, osjećaja povezanosti s vršnjacima, akademskog truda i interesa za školu kod istraživanih obitelji (Annunziata i sur., 2006).

Odnos između obiteljskog funkcioniranja i školskog uspjeha ispitan je na uzorku od 211 afričko američkih srednjoškolaca u riziku. Na temelju intervjua s adolescentima i skrbnicima, dobiveni su podaci o obiteljskoj koheziji, roditeljskom nadzoru i školskom angažmanu. Rezultati su pokazali kako obiteljska kohezija i roditeljski nadzor utječu na školski angažman, a ujedno istraživanje je ukazalo na važne razlike među spolom. Kod dječaka, odnos između obiteljske kohezije i školskog angažmana bio je jači samo onda kada je i roditeljski nadzor bio visok. Kod djevojaka učinci obiteljske kohezije i roditeljskog nadzora dodatno su utjecali na školski angažman, odnosno djevojke sa snažnom obiteljskom kohezijom i visokim roditeljskim nadzorom, bile su značajno angažiranije u školi (Annunziata i sur., 2006).

Istraživanja pokazuju da je niska razina roditeljskog nadzora rizični čimbenik za pojavu antisocijalnog ponašanja, teškoća u školi i sličnih problema kod djece (Fisher i sur., 2003, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011). Roditeljski odgojni stil je od središnje važnosti za uspješnost roditeljstva budući da o njemu ovisi hoće li i kako dijete prihvatiti roditeljske postupke. Brojna su istraživanja pokazala pozitivnu povezanost autoritativnog (demokratski-dosljednog) stila roditeljstva i školskog uspjeha učenika (Dornbusch i sur., 1987; Mandara, 2006; Seid i Mikre, 2008; Spera, 2005; Steinberg i sur., 1992, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011). Adolescenti postižu bolji školski uspjeh upravo onda kada roditelji pokazuju više prihvaćanja i kada manje koriste restriktivnu i agresivnu psihološku kontrolu. Generalno, pozitivna interakcija roditelj-dijete, koja uključuje podršku od strane roditelja, konzistentnost u discipliniranju i racionalno roditeljsko ponašanje pokazuju značajnu povezanost s boljim akademskim postignućem (Adams i Ryan, 2000, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011).

Rizični čimbenici često se javljaju u interakciji s brojnim drugim rizicima, pa tako i slučaju školskog neuspjeha za koji nije odgovorna samo akademska sposobnost učenika već i brojni čimbenici na strani učenika, škole, obitelji i šireg društvenog konteksta. Neki od čimbenika na strani obitelji jesu:

- uključenost obitelji u školovanje i obiteljski stavovi prema školovanju, komunikacija roditelja i učitelja, roditeljsko očekivanje uspjeha, discipliniranje u obitelji, roditeljski nadzor i slično.

- Matković (2009) ističe i važnost socioekonomskog statusa obitelji te naglašava njegovu povezanost s obrazovnim postignućima djece. Boudon (1974, prema Matković, 2009) u tom pogledu spominje dva mehanizma - primarni efekt, odnosno slabiji školski uspjeh djece nižega socioekonomskog statusa tijekom obaveznog obrazovanja, koji ograničuje daljnje obrazovne mogućnosti te sekundarni efekt - zbog razlike u resursima i ambicijama djeca roditelja višega socioekonomskog statusa imaju veću vjerojatnost upisati viši stupanj obrazovanja.

Sumirajući sve navedeno, pregled postojeće literature pokazuje da obiteljski kontekst ima izravan utjecaj na školski angažman učenika, odnosno da postoji povezanost između obiteljskih čimbenika i uspjeha učenika u školi. Škola, uz obitelj ima ključnu ulogu i u školskom okruženju djeca manifestiraju naučeno u svojem primarnom obiteljskom okruženju. Adolescenti koji imaju negativne obiteljske odnose izloženi su riziku za slabiji školski angažman i uspjeh, dok oni s pozitivnim obiteljskim odnosima pokazuju veću vjerojatnost za bolji školski angažman i uspjeh. Obitelj ima značajnu ulogu te bi se trebala što više uključivati i pružati podršku pojedincu, što posljedično dovodi i do boljih rezultata te uspjeha u školi.

1.3. Značaj braće i sestara za razvoj djece i mladih

Brojne studije koje su se bavile obiteljskom otpornošću pokazale su da ukoliko članovi obitelji zajednički prevladavaju i rješavaju krizne situacije u obitelji, njihovi međusobni odnosi se obogaćuju i postaju privrženiji nego što bi inače bili (Stinnett i DeFrain, 1985, prema Silberberg, 2001). U vrijeme krize najbolje funkcioniraju upravo one obitelji koje mogu računati na sudjelovanje svojih članova u traženju rješenja i izlaska iz krize, pa unutarnjoj koheziji u tom kontekstu može doprinijeti svaki član obitelji - dijete, stariji član, roditelj s invaliditetom, kako bi se olakšalo teško razdoblje (Olson i Goral, 2003, prema Berc, 2012). Ono što se pokazalo neizmjenljivo važnim u održavanju obiteljske otpornosti jest poticanje emocionalnih veza između članova obitelji, konstruktivno i zajedničko nalaženje rješenja problema, trajna međusobna podrška i to osobito članu obitelji koji je izložen izvoru stresa (Olson, 2000, prema Berc, 2012). Neka istraživanja su pokazala da su otporna djeca koja dolaze iz problematičnih obitelji imala čvrste veze s drugim bliskim članovima obitelji koji su potom utjecali na njihov zdrav razvoj (Walsh, 1996). Walsh (1998) ističe ukoliko roditelji nisu ti koji potiču razvoj otpornosti, odnosi s drugim članovima obitelji, kao što su starija braća i sestre, djedovi, bake i proširena obitelj, mogu biti izuzetno poticajni.

Stoga, u svjetlu ovih dokaza, čini se razumnim sugerirati da odnosi između braće i sestara mogu imati ključnu ulogu u procesu razvoja otpornosti. Pretpostavka je da postoji povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive, u smislu imaju li braće i sestara ili su jedinci te je to dio kojem će se posvetiti pozornost i nastojati će se istražiti kroz ovaj rad.

U nastavku rada slijedi pregled objašnjenja važnosti uloge koju imaju braća i sestre unutar obiteljskog sustava s naglaskom na razdoblje adolescencije te nekoliko istraživanja čiji rezultati govore o značajnosti braće i sestara za razvoj djece i mladih.

Uloga braće i sestara unutar obiteljskog sustava

Obiteljska i vršnjačka uloga u životu adolescenata stalan je izvor brojnih znanstvenih istraživanja diljem svijeta. Činjenica je da i jedni i drugi značajno utječu na emocionalni i socijalni život adolescenata. Adolescencija je razvojno razdoblje koje je puno izazova i promjena, odnosno to je doba odrastanja, sazrijevanja, osamostaljivanja, traženja sebe i svoga mjesta u društvu. Iako u tom životnom razdoblju mladi nastoje steći neovisnost te polako

ulaze u svijet odraslih, istraživanja pokazuju da je obiteljski angažman još uvijek vrlo snažan i važan. Obitelj bi adolescentu trebala pružiti osjećaj osobnog zadovoljstva. Osobno zadovoljstvo potiče pozitivne emocionalne reakcije i osjećaje te je povezano s pozitivnim rastom i razvojem, socijalnom prilagodbom, povećanim životnim veseljem, mentalnim zdravljem i školskim uspjehom (Oberle i sur., 2011, prema Đuranović, 2013). U mnogim obiteljima, prisutan je odnos između adolescenata i članova obitelji koji se temelji na međusobnom poštovanju, privrženosti i podršci. Upravo taj osjećaj privrženosti i pripadanja obitelji od velike je važnosti za cjelokupan razvoj djece i adolescenata, a također ima i značajan utjecaj na uključenost mladih u antisocijalna ponašanja (Đuranović, 2013).

Istraživači obitelji, kliničari i obiteljski terapeuti slažu se da su odnosi u braku te odnosi između roditelja i djeteta od ključnog značaja za funkcionalnu kvalitetu obiteljskog života. Navedeno je potvrđeno kroz brojne istraživačke projekte koji su uključivali i funkcionalne i disfunkcionalne obitelji, a najvažnije je bilo zajedničko teorijsko i kliničko znanje, koje se nalazilo u pozadini. Na temelju navedenog, pojedini istraživači su zaključili kako će pozitivna obiteljska atmosfera vjerojatno biti povezana s toplijim odnosima među braćom, dok će uznemirena atmosfera vjerojatno biti povezana s negativnijim odnosima među braćom. Osim toga, Furman i Giberson (1995, prema Cole i Kerns, 2001) sugeriraju da sukobi između roditelja mogu povećati vjerojatnost da će djeca biti razdražljiva i gubiti kontrolu te izražavati ljutnju i frustraciju na svoju braću i sestre. Roditelji mogu izravno utjecati na interpersonalne odnose svoje djece na način da im pružaju savjete i interveniraju u njihove interakcije i sporove ili neizravno modeliranjem društvenog ponašanja ili pak reguliranjem njihovih emocija i ponašanja. Prethodna istraživanja pokazala su kako djeca čiji je odnos s roditeljima bio ispunjen i obilježen topline, pokazuju manje neprijateljstva i suparništva te veću naklonost prema svojoj braći i sestrama. Nasuprot tome, roditeljski navodi o moći bili su povezani s većom učestalošću sukoba među braćom i sestrama (Furman i Giberson, 1995, prema Scharf, Shulman i Avigad - Spitz, 2005). Također, različit tretman djece od strane roditelja i način na koji su roditelji reagirali na dječje sukobe s braćom bili su povezani s nižom topline u odnosima među braćom i sestrama. Manje je vjerojatno da će djeca naučiti učinkovite strategije rješavanja sukoba ukoliko roditelji upravljaju njihovim sukobima.

Navedeno nam govori o važnosti odnosa u obitelji te kako oni mogu utjecati na razvoj djece i njihovih odnosa s braćom i sestrama. Međutim, tek nedavno su istraživači počeli pozornost usmjeravati i na značenje odnosa između braće i sestara te je takav odnos prepoznat kao važno, iako dosada zanemareno područje funkcioniranja obiteljskog sustava

(Namysłowska i Siewierska, 2010). Odnos braće i sestara opisan je kao najiskreniji od svih obiteljskih odnosa i unatoč svom sekundarnom značaju, ostaje jedinstven i utjecajan (Goetting, 1986). Niz jedinstvenih značajki opisuje odnose između braće i sestara, a karakteristično je da su dugoročnog trajanja, s različitim intenzitetom te različitim stupnjevima intimnosti, tijekom cijelog ciklusa obiteljskog života. Braća su povezana više od ostalih članova obitelji, na temelju zajedničkog genetskog i društvenog nasljeđa, obiteljskih iskustva te zajedničkih kulturnih vrijednosti (Namysłowska i Siewierska, 2010).

Braća i sestre obično imaju odnos koji je prožet podrškom te traje tijekom cijelog životnog ciklusa. Ainsworth (1989, prema Pinheiro Mota i Matos, 2015) je naglasio važnost privrženosti među braćom i sestrama koji bi u nekim situacijama mogli funkcionirati kao sigurna baza te mogu pružiti osjećaje bezuvjetne podrške i ohrabrenja u teškim situacijama. Ti utjecaji mogu biti iznimno važni jer braća i sestre uglavnom dijele životne priče i uspostavljaju snažne veze privrženosti, intimnosti, prijateljstva i povjerenja, pridonoseći razvoju osobnosti. Dakle, braća i sestre često ulaze u uloge kao skrbnici, prijatelji i prateće figure tijekom čitavog života. Pojedini zadaci i uloge braće i sestara su konstantni te "tkaju konce dosljednosti" od rođenja do smrti, dok pojedini autori ističu da su idiosinkratični u kontekstu kroz pojedine faze u životnom ciklusu (Goetting, 1986).

Goetting (1986) je pokušao opisati razvojne zadatke braće i sestara u različitim fazama obiteljskog životnog ciklusa. U svakoj fazi obiteljskog životnog ciklusa, braće i sestre susreću se s raznim zadacima koji su popraćeni snažnim emocijama, što čini ispunjenje njihovih uloga lakšim ili težim. Odnosi između braće i sestara su sastavni dio obiteljskog sustava.

Kada govorimo o razdoblju adolescencije, Goetting (1986) ističe kako u adolescenciji separacija i individualizacija postaju glavni razvojni zadaci, zajedno s cijelom obitelji koja kreće u sljedeću fazu životnog ciklusa, a jaka veza između braće i sestara te postojanje snažnog podsustava koji čine braća i sestre su izuzetno važni. U obiteljima u kojima su granice unutar sustava nejasne, ili postoji tendencija formiranja koalicija koje krše generacijske granice, snažan podsustav bratstva na neki način može prisiliti restrukturiranje obiteljskog sustava, stvaranjem i održavanjem granica unutar generacija. Starija braća i sestre često služe kao "model oponašanja" mlađoj braći i sestrama koji u njima vide uzore. U ovoj fazi, karakteristično je da braća dijele neke tajne, čime lojalnost veza između braće i sestara postaje jača, pomaže u obilježavanju granica cijelog podsustava i olakšava razdvajanje (Namysłowska i Siewierska, 2010).

Istraživanja o značaju braće i sestara

Kada govorimo o istraživanjima odnosa između braće i sestra, ukazuju se dva dodatna aspekta koja moramo razmotriti kada se procjenjuju odnosi između braće i sestara, a to su relativni породni poredak, odnosno je li riječ o mlađem ili starijem bratu ili sestri te rod braće i sestara. Dječja iskustva s braćom i sestrama se jako razlikuju ovisno o tome jesu li stariji ili mlađi. Starija braća i sestre nasljeđuju neke pozicije vlasti i odgovornosti, a djeca ističu kako su zadovoljnija odnosom te se manje svađaju sa starijim braćom nego s mlađom braćom i sestrama (Buhrmester i Furman, 1990). Starija braća i sestre opisani su kao izvori podrške i savjeta. Što se tiče spola, žene se percipiraju više uključenim u njihove bliske odnose za razliku od muškaraca, a sestra - sestra odnos je opisan kao najintenzivnija veza između braće i sestara. U istraživanjima o sestrinskim odnosima u djetinjstvu i adolescenciji, parovi sestara postigli su najvišu toplinu i intimu te su se osjećali najbližijima međusobno i često ističu kako su vrlo bliski prijatelji. Od rane adolescencije parovi sestara percipiraju snažne emocionalne ishode potpore, a nasuprot tome, sudionici brat – brat odnosa bilježili su manje brižnu, intimnu razmjenu i manje bliskosti nego sudionici sestra – sestra odnosa (Cole i Kerns, 2001).

Znanstvenici su učestalo postavljali pitanje kakav je razvojni tijek odnosa s braćom? Istraživanja su pokazala kako međusobni odnosi između braće i sestara prolaze kontinuirane promjene tijekom različitih razvojnih razdoblja. Bigner (1974, prema Buhrmester i Furman, 1990) je utvrdio da djeca pripisuju veću moć starijoj braći i sestrama nego mlađoj braći i sestrama. Pojedine studije slučaja ističu da međusobni odnosi između braće i sestara postaju bliži te da se sve više međusobno podržavaju tijekom adolescencije i u mlađoj odrasloj dobi.

Rana adolescencija donosi sve veći interes za svijet izvan obitelji i prema vršnjacima. U ovoj fazi, adolescenti su sve više emocionalno angažirani prema vršnjacima te provode mnogo vremena s njima, što se može negativno odraziti na njihove odnose s braćom i sestrama (Scharf, Shulman i Avigad - Spitz, 2005). Istraživači ističu kako razvojni tijek odnosa s braćom uključuje privrženost te braća i sestre sudjeluju jedan drugome u životu, iako su često prisutni sukobi i suparništvo, braća i sestre najbolje se opisuju kao emocionalno ambivalentni (Deater - Deckard, Dunn, i Lussier, 2002, prema Scharf, Shulman i Avigad - Spitz, 2005).

Adolescenti trebaju razvijati vlastiti identitet te se počinju emocionalno odvajati od roditelja i pokazati sve veći interes za širi svijet, prijatelje i romantične partnere. Takav razvoj

može dovesti do smanjenja interesa za njihovu braću i sestre te zajedničkih aktivnosti, ali i do pada pozitivnih i negativnih interakcija (Buhrmester i Furman, 1990). Buhrmester i Furman (1990) su u svojem istraživanju uvidjeli kako adolescenti izvještavaju o manje druželjivosti, intimnosti, brižnosti i naklonosti prema braći i sestrama u odnosu na mlađe ispitanike, dok je razina percipiranog sukoba s mlađom braćom i sestrama bila podjednaka neovisno o dobi. Smanjeni intenzitet također se odražava kroz smanjivanje spora, antagonizma i konkurencije, a pitanja moći i statusa postaju manje relevantna (Buhrmester i Furman, 1990). Rezultati istraživanja upućuju na to da međusobni odnosi između braće i sestara prolaze kroz razvojne transformacije i postaju egalitarniji i simetričniji s dobi, ali i manje intenzivni s dobi te obuhvaćaju iskustva koja su djelomično određena djetetovim stanjima u obiteljskoj konstelaciji.

Međutim, noviji nalazi istraživanja upućuju na to da, unatoč rastućoj udaljenosti i smanjenju zajedničkih aktivnosti, emocionalna veza između braće i sestara ostaje umjereno jaka tijekom adolescencije (Cole i Kerns, 2001). Štoviše, nalazi Tucker, McHale i Crouter (2001, prema Scharf, Shulman i Avigad - Spitz, 2005) sugeriraju da 13. i 16.-godišnjaci opisuju svoju stariju braću i sestre kao izvore podrške u društvenim i školskim pitanjima, jednako kao i u obiteljskim pitanjima. Sve u svemu, povećana autonomija i emocionalna odvojenost od obitelji tijekom adolescencije odražava se djelomično i u rastućoj udaljenosti između braće i sestara, ali postoje dokazi da, unatoč povećanoj udaljenosti u dobi, intimnost i skrb između adolescentne braće sestara može se povećati (Buhrmester i Furman, 1990).

Iako vršnjaci imaju značajnu ulogu u određenim razdobljima razvoja djece i mladih, proširena obiteljska jedinica je također važna te ona uključuje roditelje, braću/sestre, djedove i bake. Ujedno, braća i sestre mogu imati bitnu zaštitnu ulogu u prilagodbi djece tijekom vremena, na način da zadovoljavaju društvene potrebe djece i pružaju im dodatan izvor podrške (Bowes i sur., 2010, prema Turliuc, Mairean i Danila, 2015). Dakle, dodatan izvor podrške unutar obitelji upravo su braća i sestre koji mogu imati zaštitnu ulogu u razvoju otpornosti. U većini obitelji, djeca odrastaju s najmanje jednim bratom ili sestrom. Među relacijskim vezama, veza između braće i sestara je općenito najduži odnos koji opstaje i koji će osoba imati u njegovu / njezinu životu (Sanders, 2004, prema Paula, 2011). Iako su posljednja istraživanja i postojeći priručnici za roditelje pretežno usmjereni na pitanja koja se odnose na negativne aspekte odnosa između braće i sestara, kao što je sukob i rivalstvo, sve više dokaza upućuje na to da odnosi između braće i sestara mogu promovirati pozitivnu socijalizaciju, ali i ujedno biti važan izvor podrške tijekom životnog vijeka. Osim toga, topli i

podržavajući odnosi između braće i sestara također su povezani s povećanjem socijalne kompetencije u odnosima s vršnjacima, ali i povećanjem kapaciteta za empatiju i emocionalnu intimnost (Paula, 2011).

Zajedno s potencijalom za postizanje pozitivnih razvojnih ishoda, neka istraživanja su pokazala da odnos između braće i sestara može poslužiti i kao zaštitni faktor, posebno za djecu koja se suočavaju sa negativnim životnim događajima. U prilog tome ide 30-godišnja longitudinalna studija o prediktorima depresije kod odraslih muškaraca. Studija je pokazala da su muškarci koji su imali loše odnose sa svojom braćom i sestrama imali i veću stopu incidencije depresije i da je odnos između braće i sestara bio važniji prediktor depresije od odnosa između roditelja i djece (Waldinger i sur., 2007, prema Paula, 2011). Do sličnih nalaza, došla je i longitudinalna studija koju je proveo Gass i sur. (2007, prema Paula, 2011) u Engleskoj, a otkrila je da braća i sestre koji dijele srdačan i privržen odnos, pokazuju manje internaliziranih ponašanja, poput anksioznosti i depresije, nakon doživljenih stresnih životnih događaja koji su definirani kao razvod, bolesti, nesreće, bračne nesloge, odvajanje, prirodne katastrofe i školske poteškoće. Zanimljivo je da njihovi rezultati također pokazuju da je zaštitni čimbenik odnos između braće i sestara i da je on iznad učinka koji ima odnos između roditelj - dijete. Zaključili su i da zaštita koju pruža pozitivan bratski odnos ne ovisi isključivo o kvaliteti postojećeg odnosa između roditelja i djeteta (Paula, 2011).

Obiteljska otpornost, topli obiteljski odnosi i pozitivna obiteljsko okruženja povezani su s emocionalnom i ponašajnom otpornošću djece. Zakeri, Bahram i Maryam (2010, prema Turliuc, Mairean i Danila, 2015) također su istraživali odnos između roditeljskih stilova i otpornosti. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su da postoji pozitivna i značajna povezanost između roditeljskog stila i otpornosti. Točnije, toplina, potpora i roditeljski stil koji je usredotočen na dijete bili su povezani s razvojem otpornosti. Bolja roditeljska praksa i bolje majčino mentalno zdravlje značajni su prediktori otpornosti djece. Međutim, odnos između braće i sestara značajno je isprepleten s obiteljskom dinamikom, osobito s odnosima između roditelja i djece. U zdravim obiteljskim sredinama, ovi se odnosi karakteriziraju razmjenom utjecaja, omogućujući razvoj kognitivno-afektivne suradnje te pripremu za prilagodbu u društvenom kontekstu (Noller, 2005, prema Pinheiro Mota i Matos, 2015).

S druge strane, nedavni nalazi upućuju na to da kvaliteta odnosa s braćom pomaže razlikovati obrasce prilagodbe okolini obilježenoj stresnim iskustvima (npr. alkoholizam roditelja, stresni razvod i sukobi između roditelja). Održavanje emocionalne blizine s značajnim osobama, kao što su braća i sestre, može biti osobito relevantna kada su odnosi s

roditeljima ili skrbnicima poremećeni. Očuvanje stalnih veza s braćom i sestrama može pomoći adolescentima da razviju sposobnost otpornosti i sačuvaju pozitivniji self koncept, u suočavanju s nedaćama.

U pregledu literature Cicchetti (2013, Pinheiro Mota i Matos, 2015) napominje kako razvoj afektivnih veza s braćom i sestrama, a osobito percepcija emocionalne podrške od strane njih, omogućuju adolescentima da izgrade odnose veće sigurnosti sa sobom i sa socijalnim svijetom te se tako mogu bolje nositi s nedaćama s kojima se suočavaju. Ujedno, adolescenti koji se osjećaju sigurno u svom odnosu s braćom i sestrama, doživljavaju se smirenijim i samouvjerenijim, pokazujući više samopouzdanja i ustrajnije stavove prema nevoljama. Rezultati istraživanja od strane Pinheiro Mota i Matos (2015) ukazuju na posredničku ulogu otpornosti, iako djelomično, u povezanosti između kvalitete odnosa s braćom i razvoja self-koncepta kod mladih. Njihova analiza nadodaje nove elemente u literaturu, s obzirom na to da naglašavaju ulogu kvalitete odnosa s braćom, osobito emocionalne i socijalne podrške, kao i njihovo druženja te uzajamno divljenje, u razvoju self koncepta adolescenata, kroz posredujuću ulogu otpornosti.

Literatura o otpornosti dosljedno se usredotočuje na djecu koja su pokazala uspješnu prilagodbu, usprkos izloženosti nedaćama kao temeljima za razumijevanje tog fenomena. Otpornost, međutim, nije obilježje djeteta koje se očituje u svakoj situaciji, nego je određeno kontekstom, populacijom, rizicima, zaštitnim čimbenicima i ishodom (Fergus i Zimmerman, 2005, prema Namysłowska i Siewierska, 2010). Dakle, otpornost djeteta ovisi o prisustvu drugih ljudi, kao i o drugim sustavima utjecaja, stoga je nedvojbeno kako braća i sestre mogu imati značajan utjecaj na razvoj djece i mladih. U prilog tome govore i prethodno navedena istraživanja.

1.4. "Atipične obiteljske strukture"

Uzevši u obzir društvene promjene tijekom vremena, glavna društvena zajednica, a to je obitelj, povezana sa širim okruženjem, doživjela je različite transformacije (Brajša-Žganec, i sur., 2014). Obitelj se mijenjala i prolazila krize, no nije nestala. Bez obzira na sve različitosti koje je karakteriziraju, ostala je ona primarna ljudska zajednica koja nudi utočište svojim članovima. Najznačajnije promjene u obiteljskom životu kojima smo svjedoci posljednjih godina bile bi sve kasnija dob stupanja u brak, sve veći broj zaposlenih i ekonomski neovisnih žena, sve veći broj parova bez djece, sve manji broj brakova, prevladavanje dvogeneracijskih obitelji, ali i rastući broj razvoda brakova i jednoroditeljskih obitelji (Obradović, Svilar Blažinić i Lukinac, 2012).

Obiteljska struktura odavno je identificirana kao obilježje koje može predstavljati snažne rizične čimbenike razvoja poremećaja u ponašanja djece i mladih (Singer i sur., 2008). Rezultati brojnih istraživanja koja se usmjeravaju na pronalazak veza između različitih aspekata obiteljskog života i razvoja pojedinih oblika neprihvatljivog ponašanja djece i mladih ističu kako se prilikom takvih analiza valja usmjeriti na tri različita koncepta:

- 1) socijalni i ekonomski status obitelji;
- 2) sastav obitelji, pri čemu je proučavana veličina obitelji, red rođenja djeteta, bračni status roditelja, obiteljska cjelovitost i slično;
- 3) uzajamni odnosi u obitelji.

Ovaj dio rada usmjerit će se na drugo navedeni koncept, tj. na strukturu obitelji te njihov utjecaj na obiteljske odnose, dinamiku te otpornosti obitelji.

Necjelovite obitelji

Govoreći o necjelovitim ili nepotpunim obitelji, potrebno je prvenstveno razmišljati o samom pojmu nepotpunih obitelji. Danas se smatra kako taj pojam postaje preopćenit i nedovoljno diferenciran kao i neuporabljiv i neznanstven (Singer i sur., 2008). Ovo se ponajprije ističe zbog toga što je još uvijek nepoznato te se ne uzima u obzir razlog koji je doveo do necjelovitosti obitelji. Postavlja se pitanje koji je događaj doveo do razorene obitelji te radi li se o zlonamjernom napuštanju obitelji od jednog roditelja, rastavi, smrti roditelja,

izvanbračnim rođenjem ili nečim drugim. Na taj način želi se istaknuti kako je prilikom promatranja necjelovite obitelji i eventualnog rizika djeteta za razvoj poremećaja u ponašanju bitno voditi računa o događaju koji je prethodio tome kao i atmosferi nakon događaja.

Novija istraživanja također potvrđuju konstantnu povezanost samohranih obitelji i delinkvencije mladih, posebice ako je dijete prije i tijekom rastave bilo izloženo stalnim konfliktima i lošim međusobnim roditeljskim odnosom (Thornberry i sur., 1999). Ipak, ukoliko se osvrnemo na rezultate domaćih istraživanja, pronalazimo podatke kako se stereotip o povezanosti delinkvencije mladih i nepotpune obitelji treba odbaciti jer otprilike 2/3 takve djece dolazi iz obitelji u kojima nisu zabilježeni poremećaji obiteljske strukture (Singer i Mikšaj-Todorović, 1993).

Općeprihvaćeno stajalište brojnih istraživača dugo vremena isticalo je da maloljetni delinkventi češće dolaze iz necjelovitih obitelji. Međutim, razvojem multikauzalnog pristupa spoznalo se da obiteljska cjelovitost i struktura mogu biti rizični čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju koje treba promatrati u interakciji s nizom mikrosocijalnih i makrosocijalnih čimbenika te s nekim drugim segmentima obiteljskog života, npr. obilježja članova obitelji i samog maloljetnika, specifičnosti odgojnih metoda, kvaliteta odnosa unutar obitelji i sl. (Singer i sur., 2008). Iako se rezultati prikazanih istraživanja više odnose na rizik za razvoj poremećaja u ponašanju na temelju strukture obitelji, ipak možemo ih promatrati u svezi i s utjecajem na otpornost obitelji. Naime, možemo zaključiti kako nepotpuna obitelj ne znači nužno da su navedene obitelji manje otporne jer kao što je prikazano, struktura obitelji nije jedina koja ima utjecaj na kvalitetu odrastanja i razvoj djece u obitelji.

Jednoroditeljske obitelji

Neki autori tvrde kako su jednoroditeljske obitelji posebno ranjive i da su najrizičnije od svih "alternativnih" obitelji. Ono što upravo povećava rizik od disfunkcije kod takvih obitelji su: ekonomski naponi, opterećenost ulogama, nedostatak podrške partnera, tenzija od donošenja odluka nasamo, zahtjevi da djeca prerano preuzimaju uloge i odgovornosti. Stručnjaci pretpostavljaju da je jednoroditeljska obitelj manje poticajna od dvoroditeljske. Istraživanja su pokazala da su djeca koja su odgajana odvojeno od jednog roditelja, bila manje uspješna u odrasloj dobi od djece koju su odgojila oba roditelja i da je većina problema rezultat nižih prihoda, smanjene uključenosti roditelja u odgoj djeteta te posljedica slabije povezanosti sa zajednicom (Grozđanić, 2000). To je u skladu s rezultatima istraživanja da djeca iz jednoroditeljskih obitelji imaju više problema u ponašanju, emocionalnih teškoća i

slabije školsko postignuće od djece iz dvoroditeljskih obitelji (Pećnik i Rateborg-Šarić, 2010). Međutim, druga istraživanja pokazuju kako razlike u razvojnim posljedicama između jednoroditeljskih obitelji i obitelji s oba roditelja nisu velike, te da svaka od njih ima jednak kapacitet biti ili zdrava ili disfunkcionalna (Grozđanić, 2000). Istraživanje Demutha i Browna (2004; prema Andrews i Bonta, 2006; prema Ricijaš, 2009) na uzorku većem od 16.000 adolescenata, koje je uključivalo oko 7.000 mladih iz jednoroditeljskih obitelji pokazuju najveću razinu delinkventnog ponašanja kod mladih koji su živjeli samo s očevima. Međutim, kada su autori u obradu uključili i varijable vezane uz odnos između mladih i njihovih očeva, jednoroditeljska obitelj više nije bila značajan prediktor. Ukoliko je otac imao topli odnos sa svojim djetetom te ga je adekvatno nadzirao, vjerojatnost delinkventnog ponašanja nije bila ništa veća negoli kod dvoroditeljskih obitelji. Rezultati istraživanja koji dokazuju uspješno funkcioniranje jednoroditeljskih obitelji, ali i sve jasniji podaci o disfunkcijama i postojanju nasilja u cjelovitim obiteljima pokazuju kako potencijal "uspješnosti, kvalitete i zdravlja" obitelji leži u unutrašnjoj dinamici, procesima i odnosima unutar obitelji. Taj se potencijal može i dalje razvijati i pozitivno usmjeravati kreiranjem poticajne okoline za obitelj te osmišljavanjem načina i strategija interveniranja u to osjetljivo područje obiteljskog života (Grozđanić, 2000).

Rezultati istraživanja koja su prikazana u ovom dijelu radu ukazuju da je upravo kvaliteta odnosa između roditelja te roditelja s djecom, važnija nego sama struktura obitelji. Od izuzetnog je značaja povezanost, toplina i privrženost između roditelja i djece te je to snažniji zaštitni čimbenik budućeg delinkventnog ponašanja nego struktura obitelji. Navedene strukture obitelji su zasigurno specifične po svojim obilježjima, no kao što i sami rezultati istraživanja ukazuju, teško je generalizirati dobivene rezultate na sve specifične obitelji, jer svaka obitelj je posebna i individualna na neki način. Za pojedine članove obitelji, odrastanje u specifičnoj strukturi obitelji može biti rizični čimbenik za razvoj problema u ponašanju, no pojedinim članovima to pak može biti zaštitni čimbenik na temelju kojeg će se razvijati individualna i obiteljska otpornost.

U nastavku rada prikazano je istraživanje vezano upravo uz percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca grada ZG) te će se nastojati utvrditi odnos između percepcije obiteljske otpornosti i pojedinih obilježja sudionika poput školskog uspjeha i strukture njihovih obitelji.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

2.1. Ciljevi istraživanja

Opći cilj ovog diplomskog rada je steći uvid u percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca grada ZG), a **specifični ciljevi** odnose se na istraživanje odnosa između percepcije obiteljske otpornosti i pojedinih obilježja sudionika istraživanja poput školskog uspjeha i strukture njihovih obitelji.

2.2. Problemi i hipoteze istraživanja

U skladu s općim i specifičnim ciljevima ovog rada, oblikovani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

Problem 1: Utvrditi percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca) iz grada Zagreba.

H1: Adolescenti iz grada Zagreba izražavaju relativno visoku prisutnost obiteljske otpornosti u tri promatrane subskale – (1) obiteljska komunikacija i rješavanje problema, (2) obiteljski sustav vjerovanja i (3) obiteljska organizacija rezultatima višim od prosjeka.

Problem 2: Utvrditi odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih značajki adolescenata (školski uspjeh) i okolnosti u kojima žive (struktura obitelji).

H2: Postoji povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka, sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima te odnosa s vršnjacima i nastavnicima u školi.

H3: Postoji povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive.

H4: Ne postoje razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem

3. METODOLOGIJA

3.1. Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 305 učenika, međutim prilikom obrade podataka, uzorak učenika je bio nešto manji jer u obzir nisu uzimani upitnici koji nisu u potpunosti ispunjeni na svim česticama te oni za koje se procijenilo da ih učenici nisu ozbiljno ispunjavali.

Iz navedenih razloga, uzorak sudionika koji je uzet u obzir za obradu podataka se sastojao od 220 učenika. U istraživanju je sudjelovalo više djevojaka ($N=140$, 63,6%), nego mladića ($N=73$, 33,2%), s time da nedostaju podaci o spolu sudionika kod 7 ispitanika. Raspon dobi kreće se od 15 do 19 godina, a prosječna dob sudionika je 17 godina ($M=16,76$, $SD_{dob}=1,155$).

Istraživanje je provedeno u dvije srednje strukovne škole te jednoj gimnaziji u Gradu Zagrebu. Uzorak se sastojao od 90 učenika iz Škole za Grafiku, dizajn i medijsku produkciju, 41 učenika iz Veterinarske škole i 89 učenika iz Prve gimnazije. Iz toga slijedi da su u istraživanje uključeni učenici trogodišnje ($N=45$, 20,5%) i četverogodišnje strukovne škole ($N=85$, 38,6%) te gimnazije (89, 40,5%). Vidljivo je da je broj učenika četverogodišnje strukovne škole i gimnazije podjednak, dok je broj učenika koji polaze trogodišnji strukovni program očekivano manji. Ujedno, podjednak je broj učenika koji polaze prvi (24,1%) i drugi (24,1%) te je nešto veći broj učenika koji polaze treći (28,6%) razred, a s obzirom da u trogodišnjim strukovnim školama nema četvrtog razreda, udio učenika četvrtih razreda u uzorku nešto je manji (23,2%).

Promatrajući školski uspjeh ukupnog broja učenika u uzorku, prosječna završna ocjena iz prethodnog razreda je 4,00 ($SD_{školski\ uspjeh}=0,742$). Najveći broj učenika prethodni je razred završilo vrlo dobrim uspjehom (49,1%), dok je njih 29,1% završilo s dobrim uspjehom i njih 20,9% s odličnim uspjehom, a jednak broj učenika je završio nedovoljnim i dovoljnim (0,5%) uspjehom.

Tablica 1. Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima

Spol	N	%
1. Muško	73	33,2
2. Žensko	140	63,6
Vrsta škole	N	%
1. srednja strukovna trogodišnja	45	20,5%
2. srednja strukovna četverogodišnja	85	38,6%
3. gimnazija	89	40,5%
Razred	N	%
1. prvi	53	24,1%
2. drugi	53	24,1%
3. treći	63	28,6%
4. četvrti	51	23,2%
Školski uspjeh	N	%
1. nedovoljan	1	0,5%
2. dovoljan	1	0,5%
3. dobar	64	29,1%
4. vrlo dobar	108	49,1%
5. odličan	46	20,9%

Tablica 2. prikazuje frekvencije odgovora o tome koliko se učenici osjećaju uspješnima u obavljanju školskih zadataka, izvannastavnim aktivnostima, odnosu s vršnjacima i profesorima. U obavljanju školskih zadataka najveći se broj učenika (35,5%) osjeća uspješno dok se njih 2,8% osjeća neuspješno. Podaci pokazuju da se u izvannastavnim aktivnostima prilično uspješnima smatra 30,9% učenika, a neuspješnima njih 14,3%. Od ukupnog broja sudionika, u odnosu s vršnjacima 37,6% učenika osjeća se prilično uspješno, a njih 1,8% odnos s vršnjacima procjenjuje neuspješnim. Posljednje, u odnosu s nastavnicima 34,9% učenika smatra da su prilično uspješni, a 2,3% učenika se vidi neuspješnim u tom odnosu.

Tablica 2. Frekvencije osjećaja uspješnosti u obavljanju školskih zadataka, izvannastavnim aktivnostima, u odnosu s vršnjacima i profesorima (F/%)

	Neuspješno	Donekle uspješno	Uspješno	Prilično uspješno	Jako uspješno
Školski zadaci	2,8%	19,8%	35,5%	34,1%	7,8%
Izvannastavne aktivnosti	14,3%	15,2%	24%	30,9%	15,7%
Odnos s vršnjacima	1,8%	9,2%	20,2%	37,6%	30,7%
Odnos s nastavnicima	2,3%	15,6%	33%	34,9%	14,2%

Tablica 3. prikazuje strukturu obitelji, odnosno osobe s kojima ispitanici žive. Iz podataka vidljivo je kako najveći broj ispitanika živi s majkom (94,1%) i ocem (84,1%). Zatim slijede, sestra/sestre (46,8%), brat/braća (45%), baka (16,8%) i djed (9,1%), a što je bilo i očekivano. Manji broj ispitanika živi s ostalim članovima poput maćehe, očuha, udomiteljice, udomitelja, ostalih rođaka te osoba s kojima nisu u rodu, kao što je i prikazano u tablici broj 3. Takvi podaci bili su i za očekivati.

Tablica 3. S kime živiš?

	N	%
Majka	207	94,1%
Otac	185	84,1%
Baka	37	16,8%
Djed	20	9,1%
Maćeha	3	1,4%
Očuh	5	2,3
Udomiteljica	1	0,5%
Udomitelj	1	0,5%
Sestra/sestre	103	46,8
Brat/braća	99	45%
Drugi rođaci	7	3,2%
Osobe s kojima niste u rodu	3	1,4%

Obradom podataka utvrđeno je da 23,63% sudionika živi kao jedinač/jedinica, dok njih 76,36% živi s braćom/sestrama. Dolje navedena tablica (4.) prikazuje broj braće i sestara

s kojima ispitanici žive. Podaci pokazuju kako najveći broj ispitanika zapravo ne živi s bratom/braćom (55%) ili sa sestrom/sestrama (53,2%). Od onih ispitanika koji žive s braćom ili sestrama, najveći broj ispitanika živi s 1 bratom (33,2%) ili 1 sestrom (33,6%). Dok najmanji broj ispitanika ima više od 3 sestre ili brata, kao što je i prikazano u tablici 4.

Tablica 4. Broj braće i sestara s kojima ispitanici žive

Sestra/sestre	N	%
0.	117	53,2%
1.	74	33,6%
2.	25	11,4%
3.	1	0,5%
4.	2	0,9%
6.	1	0,5%
Brat/braća	N	%
0.	121	55%
1.	73	33,2%
2.	23	10,5%
3.	2	0,9%
4.	1	0,5%

3.2. Mjerni instrument

Istraživanje je provedeno u okviru pilot projekta «Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja» na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Za potrebe navedenog projekta, izrađen je instrument koji se sastoji od nekoliko različitih skala iz područja rizičnih ponašanja, internaliziranih simptoma, usredotočene svjesnosti, socijalno-emocionalnih vještina, vezanosti za školu, obiteljske i individualne otpornosti te od dodatnih pitanja kojima su prikupljeni sociodemografski podaci o sudionicima istraživanja (cjeloviti instrument nalazi se u prilogu ovog rada). U ovom radu bit će predstavljeni rezultati obrade podataka prikupljenih sljedećim instrumentima.

Dakle, za potrebe ovog rada, kako bi se dobili podaci potrebni za ostvarivanje cilja i kako bi se odgovorilo na postavljene probleme od cjelovitog instrumenta uzeti su u obzir sljedeći:

(1) *Upitnik o demografskim podacima (izrađen za potrebe projekta)* sadrži pitanja kojima su se prikupljali osnovni podaci o ispitanicima kao što su spol, dob, ime škole, vrsta škole i razred. Ujedno, od ispitanika se tražilo da navedu s kime žive, koliko godina imaju njihovi majka i otac, stupanj obrazovanja majke i oca, radni status majke i oca te u kakvom su odnosu njihovi roditelji. Učenike se također pitalo o školskom uspjehu na kraju prethodnog razreda i o njihovom osobnom doživljaju uspjeha u pojedinim područjima školovanja (uspješnost u obavljanju školskih zadataka, izvannastavnim aktivnostima, u odnosu s vršnjacima i nastavnicima). Na kraju, od učenika se tražilo da navedu koliko puta su neopravdano izostali s nastave zbog "markiranja" u posljednjih mjesec dana.

(2) *Skala obiteljske otpornosti (modificirano prema Sixbey, 2005)* se sastoji od 45 čestica koje se odnose na različite dimenzije obiteljske otpornosti.

- Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (13 čestica)
- Obiteljski sustav vjerovanja (10+1 čestica)
- Obiteljska organizacija (8 čestica)
- Atmosfera (2 čestice)
- Fleksibilnost i povezanost (11 čestica)

Sudionicima je bilo ponuđena skala s 5 mogućih odgovora, tj. brojevi od 1 do 5 koji su značili sljedeće: 1 – uopće se ne slažem, 2 – uglavnom se ne slažem, 3 – niti se slažem niti ne slažem, 4 – uglavnom se slažem i 5 – potpuno se slažem.

3.3. Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno sredinom travnja 2017. godine u tri srednje škole u gradu Zagrebu te je predstavljalo pilot istraživanje projekta «Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja», kojeg provodi Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu.

Predviđeno vrijeme za ispunjavanje anketnog upitnika bilo je 45 minuta, a učenicima je ponuđena pomoć u smislu dodatnog pojašnjenja pojedinih pitanja. Istraživanje je provedeno u suglasju s odredbama Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (2005), a za njegovo provođenje

dobivena je i suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta te Ministarstva znanosti i obrazovanja te Agencije za odgoj i obrazovanje. Primjena upitnika provedena je u školama, u manjim skupinama do 30 učenika, metodom papir olovka. Sudjelovanje u istraživanju je bilo dobrovoljno i svi sudionici dali su pisanu suglasnost za sudjelovanje u istraživanju na obrascu koji je sadržavao informacije o istraživanju i njegovim ciljevima, načinima postupanja s podacima te o pravima i zaštiti sudionika te eventualnim rizicima. Sudionici su prije primjene upitnika i usmeno bili upoznati sa svrhom i ciljevima istraživanja te upućeni da je sudjelovanje anonimno i dragovoljno i da mogu odustati kad god to požele. Niti jedan sudionik nije odbio svoje sudjelovanje. Primjenu upitnika su proveli posebno educirani suradnici projekta, studenti završne godine diplomskog studija socijalne pedagogije i stručni suradnici u školama.

3.4. Obrada rezultata

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog istraživanja koristile su se sljedeće statističke metode i analize:

1. Metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije odgovora)
2. Kolmogorov-Smirnov test
3. Spearmanov koeficijent korelacije
4. Hi kvadrat-test

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

4.1. Obiteljska otpornost

Za razumijevanje i objašnjenje konstrukta obiteljske otpornosti te kako bismo istražili postavljene probleme od velike je važnosti utvrditi percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca) iz opisanog uzorka. Dobivena znanja ključna su ne samo za ostvarivanje cilja ovog istraživanja, već i za razumijevanje samog konstrukta obiteljske otpornosti, ali i povezivanje s nekim drugim fenomenima te njihovo daljnje istraživanje. U nastavku rada slijedi deskriptivna statistika o ključnim pojmovima kojom se opisuje uzorak sudionika te se stječe uvid o postignutim rezultatima sudionika na skali obiteljske otpornosti. Nakon toga slijede drugi rezultati kojima se odgovara na ranije postavljena problemska pitanja.

Kako bismo dobili podatke o otpornosti obitelji srednjoškolaca grada Zagreba, sudionici istraživanja zamoljeni su da ispune skalu obiteljske otpornosti koja se sastoji od ukupno 45 čestica. Nadalje, skalu obiteljske otpornosti podijelili smo na 3 subskale kako bismo dobili uvid u rezultate koje sudionici postižu na pojedinim dimenzijama obiteljske otpornosti. U grafičkom prikazu (tablica 5.) moguće je pratiti rezultate koje su postigli srednjoškolci na pojedinim česticama dimenzija obiteljske otpornosti (pri čemu je važno podsjetiti se da je 1 - uopće se ne slažem, a 5 - potpuno se slažem). Subskala obiteljska komunikacija i rješavanje problema sadrži ukupno 13 čestica kojima se opisuju načini komuniciranja članova obitelji međusobno te načini rješavanja problema s kojima se kao obitelj suočavaju. Na navedenoj dimenziji, sudionici procjenjuju najvišim rezultatom upravo tvrdnju *Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj* ($M=4,04$, $SD=1,16$). Obradom podataka, utvrđeno je kako se s ovom tvrdnjom u potpunosti slaže 48,4% sudionika, dok se 3,2% sudionika uopće ne slaže s istom. Ujedno, tvrdnja *Kad se pojave problemi, naša obitelj pronalazi nove načine kako ih riješiti*, procijenjena je također poprilično visokim rezultatom ($M=3,88$, $SD=1,12$) te se s njom u potpunosti slaže 37,3% sudionika, a 4,1% njih se uopće ne slaže. Upravo je komunikacija značajan preduvjet za obiteljsku otpornost i nužna je podrška u rješavanju problema te u prilog tome idu i navedeni postoci. Pojedini autori ističu kako su ključne karakteristike otpornih obitelji povezanost, prilagodljivost, komunikacija, afektivna prisutnost, uključenost,

pozitivno roditeljstvo i rješavanje problema. Navedene karakteristike podržavaju obitelj u vrijeme izazova i krize, pomažući obiteljima da se uspješno prilagode novonastaloj situaciji (Sheridan, Sjuts i Coutts, 2013, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Za razliku od toga, na čestici *Kod kuće se svatko od nas može "ispuhati" a da pritom ne uznemiri ostale* sudionici daju najniže odgovore s prosječnom aritmetičkom sredinom od 2,91 ($M=1,17$). Svega 12,3% sudionika se u potpunosti slaže s ovom česticom, a njih 17,8% se uopće ne slaže s time. Ovaj podatak je vrlo zanimljiv, s obzirom da su frekvencije odgovora podjednako zastupljene kroz svih 5 odgovora. 28,8% sudionika je na ovu česticu odgovorilo s niti se slažem niti se ne slažem te je moguće da sudionici nisu znali na što se točno odnosi navedena čestica.

Subskala obiteljski sustav vjerovanja sastoji se od 10 čestica te objašnjava kako obitelj gleda na krizu. Iz tablice (5.) vidljivo je da je čestica *Vjera/duhovnost daje smisao životu naše obitelji* najniže procijenjena čestica od strane srednjoškolaca iz uzorka s aritmetičkom sredinom od $M=2,41$ ($SD=1,41$). S navedenom česticom u potpunosti se slaže 11% sudionika, dok se značajno veći broj njih uopće ne slaže, točnije 39,4% srednjoškolaca. S druge strane, čestice *Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će se sve dobro završiti* i *U našoj obitelji vjerujemo da imamo snage nositi se s teškoćama* sudionici procjenjuju najvišima i to sa aritmetičkom sredinom za prvo navedenu od 3,94 ($SD=1,06$) te za drugo navedenu od 3,99 ($SD=1,08$). S tvrdnjom *Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će se sve dobro završiti* se u potpunosti slaže 36,1% sudionika, a 3,7% njih se uopće ne slaže. Slični podaci su i za tvrdnju *U našoj obitelji vjerujemo da imamo snage nositi se s teškoćama*, odnosno 40,7% njih se u potpunosti slaže, a 4,6% sudionika se uopće ne slaže. Navedeni podaci pokazuju kako u obitelji sudionika prevladava pozitivan stav koji im omogućava učinkovito rješavanje problema.

Obiteljska organizacija kao 3. dimenzija obiteljske otpornosti, i treće promatrana subskala, sastoji se od ukupno 8 čestica te se odnosi na snalaženje obitelji u nedaćama i problemima. Iz tablice (5.) moguće je iščitati kako ispitivana skupina procjenjuje najvišom od svih ponuđenih na navedenom faktoru česticu *Znamo da smo važni rodbini ili prijateljima* ($M=4,09$, $SD=1,00$). 44,3% srednjoškolaca se u potpunosti slaže s navedenom česticom, dok se 1,8% sudionika uopće ne slaže s istom. Nešto niži rezultat, ali ne značajno, ostvaren je i na tvrdnji *U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć* ($M=4,04$, $SD=1,08$). U potpunosti se slaže 43,6% sudionika, dok se njih 3,2% uopće ne slaže s prethodno navedenom tvrdnjom. Naspram tome, najniže procijenjena čestica je *Tražimo pomoć ili podršku od rodbine ili prijatelja* s aritmetičkom sredinom $M=3,17$ ($SD=1,21$). Na

ovoj čestici 13,8% sudionika je izjavilo da se u potpunosti slaže s njom, a 12,4% njih se uopće ne slaže. Olson i Goral (2002, prema Berc, 2012) navode kako u vrijeme krize najbolje funkcioniraju one obitelji koje mogu računati na sudjelovanje svojih članova u traženju rješenja i izlaska iz krize. Pri tome, kao članove obitelji možemo smatrati i rodbinu te osobe koje su bliske toj obitelji. Dobiveni rezultati ukazuju nam kako sudionici percipiraju rodbinu i prijatelje kao važan izvor pomoći i podrške.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan u tablici (5), gdje su ujedno prikazane i frekvencije za tri dimenzije obiteljske otpornosti (tri subskale).

Tablica 5. Prikaz frekvencija i deskriptivnih podataka pojedinih čestica na skali obiteljske otpornosti - f/% (N=220), Mean i SD

	Tvrdnje	Frekvencije odgovora (%) / broj sudionika (N)					Mean	SD
		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem		
Obiteljska komunikacija i	<i>Kod kuće se svatko od nas može "ispuhati" a da pritom ne uznemiri ostale</i>	17,8% / 39	19,6% / 43	28,8% / 63	21,5% / 47	12,3% / 27	2,91	1,17
	<i>Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj</i>	3,2% / 7	10,5% / 23	14,2% / 31	23,7% / 52	48,4% / 106	4,04	1,16
	<i>Kad se pojave problemi, naša obitelj pronalazi nove načine kako ih riješiti</i>	4,1% / 9	7,8% / 17	20,7% / 45	30% / 65	37,3% / 81	3,88	1,12
Obiteljski sustav vjerovanja	<i>Vjera/duhovnost daje smisao životu naše obitelji</i>	39,4% / 86	17% / 37	17,9% / 39	14,7% / 32	11% / 24	2,41	1,41
	<i>Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će se sve dobro završiti</i>	3,7% / 8	6,4% / 14	17,8% / 39	36,1% / 79	36,1% / 79	3,94	1,06
	<i>U našoj obitelji vjerujemo da imamo snage nositi se s teškoćama</i>	4,6 % / 10	3,2% / 7	20,8% / 45	30,6% / 66	40,7% / 88	3,99	1,08
Obiteljska organizacija	<i>Tražimo pomoć ili podršku od rodbine ili prijatelja</i>	12,4% / 27	16,1% / 35	27,5% / 60	30,3% / 66	13,8% / 30	3,17	1,21
	<i>U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć</i>	3,2% / 7	7,8% / 17	14,2% / 31	31,2% / 68	43,6% / 95	4,04	1,08
	<i>Znamo da smo važni rodbini ili prijateljima</i>	1,8% / 4	5,9% / 13	17,8% / 39	30,1% / 66	44,3% / 97	4,09	1,00

Hipoteza H1 koja pretpostavlja da adolescenti iz grada Zagreba izražavaju «relativno visoku» prisutnost obiteljske otpornosti u sve tri promatrane subskale – (1) obiteljska komunikacija i rješavanje problema, (2) obiteljski sustav vjerovanja i (3) obiteljska organizacija i to rezultatima višim od prosjeka, postavljena je u skladu sa suvremenim definicijama otpornosti obitelji. One ističu kako obitelji mogu biti više ili manje otporne te da su uglavnom otporne u pojedinim okolnostima, dok u drugim okolnostima nisu otporne (Mackay, 2003). Walsh (1998, prema Walsh, 2002) navodi kako je otpornost obitelji dinamičan proces izdržljivosti, samoupravljanja i rasta u odgovoru na krize i izazove. Ističe i kako otpornost omogućava pojedincima i obiteljima uspješnu reakciju na krize i trajne izazove, ali i oporavak i rast iz tih iskustava. Danas, obiteljsku otpornost najčešće definiramo kao dinamičan proces u kojem se ostvaruju dobri ishodi unatoč izloženosti rizicima (Luthar i Cicchetti, 2000, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Upravo iz tih razloga pretpostavlja se da će srednjoškolci, kao redovita populacija, pokazati prisutnost relativno visokih rezultata na skali obiteljske otpornosti.

Kako bismo provjerili hipotezu H1 te utvrdili postižu li srednjoškolci rezultate više od prosjeka na skali obiteljske otpornosti, odnosno na promatranim dimenzijama obiteljske otpornosti, primijenjena je metoda deskriptivne statistike. U skladu s time, prikazana je prosječna aritmetička sredina, standardna devijacija, minimum i maksimum, a zaključak donesen usporedbom dobivenih rezultata s matematičkim prosjekom.

Na skali obiteljske otpornosti ukupan prosječan rezultat iznosi 135 (matematički prosjek). Obradom podataka utvrđeno je da su na skali obiteljske otpornosti sudionici postigli prosječan rezultat od 156,736 ($SD_{\text{obit.otp}}=33,984$), pri čemu je minimum bio 63, a maksimum 222. Najveći mogući ukupan rezultat na skali kojeg su sudionici mogli postići je bio 225, iz čega proizlazi da je ovaj prosječan rezultat kojeg su sudionici postigli visok, odnosno iznadprosječan. Navedeni podaci grafički su prikazani u tablici (6).

Na 1. dimenziji obiteljske otpornosti pod nazivom *Obiteljska komunikacija i rješavanje problema*, prosječan rezultat iznosi 39, a sudionici u ovom istraživanju postigli su prosječan rezultat od 47,314 ($SD_{\text{Obit.kom.i rj.prob}}=11,513$). Na ovoj subskali najveći mogući rezultat kojeg su sudionici mogli postići iznosi 65, te je isti rezultat postignut, dok minimum kojeg su ostvarili iznosi 14. Iz navedenog možemo zaključiti kako su sudionici ostvarili visoke rezultate na ovoj dimenziji obiteljske otpornosti. Što se tiče 2. dimenzije obiteljske otpornosti – *Obiteljski sustav vjerovanja*, utvrđeno je kako su sudionici ostvarili prosječan rezultat od

29,756 ($SD_{\text{Obit.sust.vjer}}=9,212$) te navedeni ostvareni rezultat procjenjujemo prosječnim. Navedeno zaključujemo na temelju podataka koji govori da prosječan rezultat na ovoj skali iznosi 30. Najveći mogući rezultat kojeg su sudionici mogli ostvariti je 50, a sudionici u ovom istraživanju postigli su upravo maksimum od 50 i minimum od 14. Na posljednjoj dimenziji, pod nazivom *Obiteljska organizacija*, prosječni rezultat iznosi 24, a sudionici istraživanja ostvarili su prosječan rezultat od 30,358 ($SD_{\text{Obit.organ.}}=6,380$), pri čemu je minimum bio 11, a maksimum 40. Najveći mogući ukupan rezultat na skali kojeg su sudionici mogli postići je bio 40, iz čega proizlazi da je ovaj prosječan rezultat kojeg su sudionici postigli relativno visok. Svi navedeni podaci također su prikazani grafički u tablici (6).

Tablica 6. Prikaz osnovnih podataka za ukupan rezultat i za dimenzije na skali obiteljske otpornosti

	N	Min.	Max.	Mean	SD
Ukupan rezultat na skali Obiteljske otpornosti	220	63	222	156,736	33,984
1.dimenzija - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	210	14	65	47,314	11,513
2.dimenzija - Obiteljski sustav vjerovanja	209	14	50	29,756	9,212
3. dimenzija - Obiteljska organizacija	212	11	40	30,358	6,380

Slijedom navedenog, prva bi se hipoteza mogla djelomično prihvatiti s obzirom na to da su rezultati pokazali kako adolescenti izražavaju «relativno visoku» prisutnost obiteljske otpornosti u dvije promatrane subskale – (1) obiteljska komunikacija i rješavanje problema te (3) obiteljska organizacija, i to rezultatima višim od matematičkog prosjeka. Otvorena komunikacija kao posljedica uzajamnog povjerenja, empatije, tolerancije u obitelji izuzetno je bitna za donošenje važnih odluka, osobito u vrijeme trajanja krize ili teškoća. Za očuvanje zdravih odnosa važno je da članovi obitelji otvoreno dijele svoje osjećaje, preuzmu odgovornost za njih i da nastoje ugoditi jedni drugima kako bi si međusobno olakšali prolazak kroz krizno razdoblje (Žulić, 2016). Navedeni podaci pokazuju nam kako značajan broj sudionika prepoznaje upravo te procese u vlastitim obiteljima, što zasigurno pridonosi i većoj obiteljskoj otpornosti. Ujedno, fleksibilna struktura obitelji i obiteljska povezanost također pridonosi obiteljskoj otpornosti. Dobiveni rezultati upravo to nam i potvrđuju te pokazuju kako su obitelji sudionika otvorene prema prilagodbi na promjene.

Na subskali (2) obiteljski sustav vjerovanja rezultati su pokazali prisutnost obiteljske otpornosti, ali rezultat je prosječan, a ne viši od matematičkog prosjeka. Dobiveni podaci nisu u potpunosti u skladu s postavljenom hipotezom. Nešto niži rezultati na dimenziji obiteljskog sustava vjerovanja mogu se objasniti mogućnošću da su sudionici percipirali tvrdnje koje se odnose na vjeru isključivo kroz religijsku prizmu, s obzirom da su upravo na tim česticama sudionici postigli najmanji prosječan rezultat (tablica (5)). Upravo, Walsh (2006, prema Berc, 2012) ističe kako vjerovanja mogu biti utemeljena i na dubokim filozofskim, ideološkim ili političkim uvjerenjima, a ne samo na religijskoj osnovi. Duhovnost istovremeno uključuje odnose s drugim ljudima i odnos prema samom sebi te osobi daje osjećaj povezanosti s događanjima u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti (Bruke, 2007, prema Berc, 2012). Rezultati su prosječni i nisu niski, jer se dio čestica odnosio na vjerovanja u snage obitelji te su na tim česticama sudionici postigli najviše prosječne rezultate (tablica (5)). Literatura upravo ističe kako *zadržavanje pozitivnog stava* povećava obitelji mogućnost za zdravo funkcioniranje, učinkovito rješavanje problema, obnavljanje obiteljskih potencijala i njen napredak. Pozitivan stav prema životu pomaže obitelji da sagleda svoje »slabe točke«, (osjećaj bespomoćnosti, bezuspješnosti, sramote) te da svoje snage preusmjeri na uspješno djelovanje i prihvatanje onoga što nije moguće promijeniti (Walsh, 2006, prema Berc, 2012).

4.2. Odnos obiteljske otpornosti i nekih značajki sudionika i njihovih obitelji

Cilj ovog dijela rada je prikazati odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih značajki adolescenata (školski uspjeh) i okolnosti u kojima žive (struktura obitelji). U radu će se najprije osvrnuti na povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne procjene vlastitog školskog uspjeha, a potom na povezanost obiteljske otpornosti sa strukturom obitelji.

Primjenom Kolmogorov-Smirnovog testa provjerena je normalnost distribucije rezultata. Budući da je kod Kolmogorov-Smirnov testa $p < 0.05$, može se zaključiti da distribucija frekvencija za obiteljsku otpornost odstupa značajno od normalne ili Gaussove krivulje. S obzirom da varijable nisu normalno distribuirane, za testiranje povezanosti između varijabli u daljnjem radu primjenjivane su neparametrijske statističke metode.

4.2.1. Obiteljska otpornost i subjektivna percepcija vlastitog školskog uspjeha

Koncept otpornosti obitelji pretpostavlja svaku interakciju između obitelji i škole kao priliku za jačanje kapaciteta obitelji u prevladavanju nedaća (Walsh, 1998, 2002). Obitelj kao primarni čimbenik socijalizacije određuje ukupni razvoj djeteta pa tako dijelom determinira i školsko postignuće. Pregled postojeće literature ukazuje na to da obiteljski odnosi imaju direktan utjecaj na školski uspjeh učenika. Adolescenti koji imaju negativne obiteljske odnose vjerojatnije je da će postizati siromašniji školski uspjeh, dok oni s pozitivnim obiteljskim odnosima, vjerojatnije je da će postizati bolji školski uspjeh (Sharkey, You i Schnoebelen, 2008). Pojedini autori ističu kako roditeljski postupci izravno utječu na školski uspjeh (Darling i Steinberg, 1993, prema Đurić, 2015). U osnovi roditeljskih odgojnih utjecaja jesu ciljevi i vrijednosti roditelja, poput školske uspješnosti i vrednovanja obrazovanja, koji djeluju na uspjeh u školi preko roditeljskog stila i roditeljskih postupaka (Šimić, 2010, prema Đurić, 2015). Roditeljski postupci predstavljaju uključenost u pomaganje u izvršavanju domaćih zadaća, nadgledanje izvršenih domaćih zadaća, praćenje napretka u školi i slično. Suprotno tome, roditeljski stil na školski uspjeh utječe indirektno, kao moderator odnosa između roditeljskih postupaka i školskog postignuća djeteta te preko efekata na djetetovo prihvatanje roditeljskog utjecaja (Đurić, 2015). S obzirom na navedeno, postavljena je hipoteza H2 kojom se želi utvrditi povezanost između obiteljske otpornosti i subjektivne

percepcije vlastitog školskog uspjeha. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka, sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima te odnosa s vršnjacima i nastavnicima u školi ispitivana je Spearmanovim testom. Na navedenim područjima sudionicima je bilo ponuđeno 5 mogućih odgovora kako bi procijenili koliko se osjećaju uspješnima, a to su: neuspješno, donekle uspješno, uspješno, prilično uspješno i jako uspješno. Za potrebe obrade rezultata navedeni odgovori kategorizirani su tri kategorije: neuspješno, uspješno i jako uspješno.

1. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka

Primjenom Spearmanove korelacije pokazalo se da *ne postoji* statistički značajna povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka. Pri tome ne postoji statistički značajna povezanost subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka ni sa jednom dimenzijom na skali obiteljske otpornosti, kao ni sa ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti. Navedeni zaključak donesen je na temelju podatka o statističkoj značajnoj povezanosti, a podaci za svaku dimenziju na skali obiteljske otpornosti i ukupan rezultat na skali obiteljske otpornosti su sljedeći:

- povezanost subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka sa sljedećim:
 - 1. dimenzijom - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (p=0,196, >0.05)
 - 2. dimenzijom – Obiteljski sustav vjerovanja (p=0,90, >0.05)
 - 3. dimenzijom – Obiteljska organizacija (p=0,142, >0.05)
 - ukupnim rezultatom na skali Obiteljske otpornosti (p=0,080, >0.05)

Dobiveni rezultati ukazuju nam da obavljanje školskih zadataka vjerojatno spada više u područje škole, ali ne i u područje obitelji. Moguće je da sudionici taj dio poistovjećuju isključivo sa školom, a da na uspješnost izvršavanja školskih zadataka više utječu individualni čimbenici, nego obiteljski. Upravo to ističe i Zrilić (2005) koji kao jedan od važnih preduvjeta školskog uspjeha, a samim time i izvršavanja školskih zadataka ističe inteligenciju, ali i neke

druge faktore poput: konativnih osobina (volja, upornost i marljivost), afektivnih osobina (emocionalna inteligencija i empatija) te motivacije (2005, prema Đurić 2015).

2. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima u školi

Kada govorimo o području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima, tada je važno napomenuti kako su one sudionicima predstavljene kroz sudjelovanje u školskim projektima, radionicama, literarnim, dramskim i sportskim grupama, školskim priredbama i slično.

Provedbom Spearmanove testa pokazalo se da *postoji* statistički značajna povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima. Obradom rezultata utvrđeno je kako postoji povezanost subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima sa svim dimenzijama na skali obiteljske otpornosti te sa ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti. Navedeni zaključak donesen je na temelju podatka o statističkoj značajnoj povezanosti, a dobiveni podaci prikazani su grafički u tablici (7). Primjenom Spearmanove korelacije utvrđena je statistički značajna pozitivna povezanost ($r=0,281$, $p=0,000$) između dimenzije *obiteljska komunikacija i rješavanje problema* i percepcije uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima. Dobiveni podaci govore nam kako je viši rezultat na dimenziji obiteljske komunikacije i rješavanja problema je povezan s višim rezultatom u percepciji uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima i obrnuto. Nadalje, primjenom istog testa utvrđena je i statistički značajna pozitivna povezanost ($r=0,226$, $p=0,001$) između dimenzije *obiteljski sustav vjerovanja* i percepcije uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima. Također, dobiveni podatak znači kako je viši rezultat na 2. dimenziji obiteljske otpornosti povezan s višim rezultatom na subjektivnom osjećaju uspješnosti u izvannastavnim aktivnostima i obrnuto. Analizom podataka pokazalo se nadalje da postoji i statistički značajna pozitivna povezanost ($r=0,183$, $p=0,008$) između dimenzije *obiteljska organizacija* i percepcije uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima, na način da je viši rezultat na 3. dimenziji obiteljske otpornosti povezan s višim rezultatom u percepciji uspješnosti u izvannastavnim aktivnostima i obrnuto. Na kraju, primjenom Spearmanove korelacije potvrđena je i statistički značajna pozitivna povezanost ($r=0,283$, $p=0,000$) između *ukupnog rezultata na skali obiteljske otpornosti* i percepcije uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima.

Navedeno nam također ukazuje da je viši rezultat na skali obiteljske otpornosti povezan s viši rezultatom kod percepcije uspješnosti sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima i obrnuto.

Tablica 7. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima (Spearmanov test)

		1.dimenzija - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	2.dimenzija - Obiteljski sustav vjerovanja	3. dimenzija - Obiteljska organizacija	Ukupan rezultat na skali Obiteljske otpornosti
Izvannastavne aktivnosti	r – korelacija	r=0,281	r=0,226	r=0,183	r=0,283
	p	p=0,000 (<0.05)	p=0,001 (<0.05)	p=0,008 (<0.05)	p=0,000 (<0.05)

Izvannastavne aktivnosti su vrlo značajno područje jer je to dio djelovanja škole kojim je lakše doprijeti do učenika. Ujedno, to je i često vrijeme i mjesto koje se može upotrijebiti za provedbu programa usmjerenih na pozitivan razvoj učenika, ali i za jačanje individualne otpornosti te jačanje osjećaja uspješnosti kod učenika. Učenici su ti koji bi trebali birati sukladno vlastitim interesima izvannastavne aktivnosti koje žele pohađati. Na taj način, izvannastavne aktivnosti su prilagođene potrebama i željama djeteta te tako pružaju mogućnost individualnoga razvoja svakoga djeteta (Šiljković, Rajić i Bertić, 2007). Jedna od temeljnih aktivnosti sudjelovanja roditelja u životu škole je uloga roditelja u pružanju podrške u učenju svojoj djeci, a na taj način oni izravno utječu na njihove uspjehe. Učenici se uključuje u izvannastavne aktivnosti u skladu sa svojim kompetencijama i interesima, a samim time vjerojatno se i u slične aktivnosti uključuje i izvan škole, gdje je također važna podrška obitelji. Stoga, dobiveni podaci o statistički značajnoj pozitivnoj povezanosti između obiteljske otpornosti i sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima nisu iznenađujući, već očekivani.

3. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s vršnjacima u školi

Spearmanova korelacija ukazuje nam kako *ne postoji* statistički značajna povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s vršnjacima u školi. Važno je napomenuti, kako ne postoji povezanost subjektivne

percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s vršnjacima u školi ni sa jednom dimenzijom na skali obiteljske otpornosti, kao ni sa ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti. Navedeni zaključak donesen je na temelju podatka o statističkoj značajnoj povezanosti, a podaci za svaku dimenziju na skali obiteljske otpornosti i ukupan rezultat na skali obiteljske otpornosti su sljedeći:

- povezanost subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s vršnjacima u školi:
 - 1. dimenzijom - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ($p=0,107, >0.05$)
 - 2. dimenzijom – Obiteljski sustav vjerovanja ($p=0,434, >0.05$)
 - 3. dimenzijom – Obiteljska organizacija ($p=0,180, >0.05$)
 - ukupnim rezultatom na skali Obiteljske otpornosti ($p=0,079, >0.05$)

Uloga vršnjaka izuzetno je važna jer se djeca, a pogotovo mladi, često poistovjećuju sa svojim vršnjacima u kojima nalaze i svoje uzore, stoga je bitno da to budu osobe prosocijalnog ponašanja koje će pružati dobar primjer (Catalano i sur., 2002). Bitno je kako je dijete prihvaćeno u razrednoj sredini jer, ukoliko nailazi na odbijanje svojih kolega, to mu može stvarati poteškoće u savladavanju gradiva (Đurić, 2015). U razdoblje adolescencije vršnjaci dobivaju na važnosti te imaju značajan utjecaj, dok se paralelno smanjuje utjecaj roditelja i članova obitelji. Srednjoškolci na različite načine percipiraju odnose s vršnjacima te odnose unutar obitelji pa upravo to može biti jedan od razloga zašto nema statistički značajne povezanosti obiteljske otpornosti sa percepcijom uspješnosti u području odnosa s vršnjacima u školi.

4. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima u školi

Spearmanova korelacija pokazuje da *postoji* statistički značajna povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima u školi. Međutim, navedena povezanost postoji samo sa 3. dimenzijom na skali obiteljske otpornosti (obiteljska organizacija) i ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti. S druge strane, *ne postoji* statistički značajna povezanost između (1) Obiteljske komunikacije i rješavanja problema i (2) Obiteljskog sustava vjerovanja s percepcijom

vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima. Povezanost s obje dimenzije je veća od 0.05 ($p > 0,05$), što je i grafički prikazano u tablici (8).

Budući da postoji povezanost između percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima s obiteljskom organizacijom i ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti, možemo utvrditi sljedeći rezultat. Primjenom Spearmanovog testa utvrđena je statistički značajna pozitivna povezanost ($r = 0,183$, $p = 0,008$) između dimenzije *obiteljska organizacija* i percepcije uspješnosti u području odnosa s nastavnicima. Dobiveni podaci govore nam kako je viši rezultat na dimenziji obiteljske organizacije povezan s višim rezultatom u percepciji uspješnosti odnosa s nastavnicima i obrnuto. Nadalje, primjenom istog testa utvrđena je i statistički značajna pozitivna povezanost ($r = 0,151$, $p = 0,026$) između ukupnog rezultata na skali obiteljske otpornosti i percepcije uspješnosti odnosa s nastavnicima. Također, dobiveni podatak znači kako je viši rezultat na skali obiteljske otpornosti povezan s višim rezultatom na subjektivnoj procjeni uspješnosti u odnosima s nastavnicima i obrnuto. Navedeni nalazi prikazani su i grafički u tablici (8).

Općenito govoreći, učenici koji percipiraju veću socijalnu podršku od strane svojih roditelja ili nastavnika, postižu bolje akademske rezultate u odnosu na svoje manje podržane kolege. Istraživanja pokazuju da su i podržavajući odnosi s bližnjima osobito važni za učenike sa nižim socioekonomskim statusom (Cline, Fleming i Zarate, 2014, prema Đurić, 2015). Dobiveni rezultati pokazuju kako postoji povezanost između percepcije uspješnosti odnosa s nastavnicima i dimenzije *obiteljska organizacija*. Obiteljska organizacija odnosi se na snalaženje obitelji u nedaćama i problemima, među koje mogu spadati i socioekonomske poteškoće. Samim time rezultat je u skladu s prethodno spomenutim istraživanjem. Što se tiče potvrđene pozitivne povezanosti s ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti, taj podatak govori nam kako odnosi u obitelji vjerojatno mogu utjecati i doprinijeti razvoju odnosa s nastavnicima i obrnuto što nadalje predstavlja važne smjernice u razvoju i implementaciji preventivnih programa i programa poticanja pozitivnog razvoja u školama.

Tablica 8. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima u školi (Spearmanov test)

		1.dimenzija - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	2.dimenzija - Obiteljski sustav vjerovanja	3. dimenzija - Obiteljska organizacija	Ukupan rezultat na skali Obiteljske otpornosti
Odnosi s nastavnicima	r – korelacija	r=0,107	r=0,120	r=0,183	r=0,151
	p	p=0,123 (>0.05)	p=0,085 (>0.05)	p=0,008 (<0.05)	p=0,026 (<0.05)

Na temelju prikazanih rezultata možemo zaključiti kako se hipoteza H2 o povezanosti percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području obavljanja školskih zadataka, sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima te odnosa s vršnjacima i nastavnicima u školi, može tek djelomično prihvatiti. Kao što je i prethodno navedeno postoji povezanost obiteljske otpornosti sa subjektivnom percepcijom vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima i djelomično u odnosu s nastavnicima u školi, dok u ostalim promatranim područjima subjektivne procjene uspjeha u školi (odnos s vršnjacima i obavljanje školskih zadataka) povezanost nije utvrđena.

Može se reći da je obitelj primarni čimbenik socijalizacije djeteta pa kao takav svakako utječe na djetetov kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj, ali i na uspjeh u školi. Obavljanje školskih zadataka i obiteljska otpornost nisu povezani, što govori možda da je to nešto što je područje škole, ali ne i obitelji. Prema istraživanju koje su proveli Miljević, Pahić i Vizić (2011) ustanovljeno je kako mnogi roditelji na svoju ulogu u školovanju djeteta gledaju iz aspekta tradicionalnog sustava, te smatraju kako bi kvaliteta nastave u školi trebala biti isključivo odgovornost škole. Promatramo li dobiveni rezultat iz aspekta tradicionalnog sustava, onda je logično da nema povezanosti između te dvije istraživane varijable. S druge strane, obiteljska otpornost je povezana s time koliko uspješno se sudionici osjećaju u izvannastavnim aktivnostima, a ti podaci nam govore da je to područje koje izgleda može pripadati i školi i obitelji.

Niz istraživanja potvrđuje utjecaj obitelji na funkcioniranje djece i mladih u školi i njihov školski uspjeh. Pokazalo se kako postoji interaktivni utjecaj roditeljske uključenosti u školu i učenikovih osobnih karakteristika u predviđanju školskog postignuća. Nadalje, bolji školski uspjeh postižu učenici koji imaju snažniji osjećaj školske kompetencije i manje negativnih osjećaja prema školi i samopouzdaniji učenici koji osjećaju manje straha od škole

te imaju razvijene socijalne vještine (Brajša-Žganec, Kotrla Topić i Raboteg-Šarić, 2009, prema Brajša-Žganec i Slaviček, 2014). Nasuprot tome, obiteljske karakteristike kao što su obrazovanje roditelja te procjena socioekonomskog statusa slabo su povezane s intrinzičnom motivacijom učenika i njihovim strahom od škole, dok je obrazovanje roditelja najviše povezano s uspjehom u školi (Babarović, Burušić i Šakić, 2009, prema Brajša-Žganec i Slaviček, 2014). Uz navedeno, može se govoriti i o stilovima odgoja te emocionalnoj klimi u obitelji kao važnim čimbenicima učenikova uspjeha jer gotovo sva istraživanja potvrđuju njihovu važnost za ponašanje i postignuće djeteta. Tako primjerice o roditeljskom stilu odgoja ovisi kako će se djeca odnositi prema školi, svojim obavezama, nastavniku, kako će se adaptirati u socijalnoj sredini, odnositi prema vršnjacima te kako će razvijati emocije (Zrilić, 2005, prema Đurić, 2015). Dakle, obitelj, svakako ima veliku ulogu u postignuću djeteta u školi. Kao što postoji razlika od obitelji do obitelji, tako je i razlika i u uspjehu učenika. No odnosi unutar obitelji faktori su koji mogu značajno utjecati na razvoj djeteta. Ako u obitelji vlada pozitivna i zdrava atmosfera, vjerojatnije je da će i dijete biti sretnije i postići bolji uspjeh (Đurić, 2015). Zanimljivo je da za obavljanje školskih zadataka nema značajne povezanosti s obiteljskom otpornošću, ali za odnose s nastavnicima ima. Ti podaci ukazuju nam na eventualnu mogućnost posrednog učinka, odnosno podsjećaju na činjenicu da upravo dobri odnosi u školi vode i do dobrih rezultata, što je još značajnije za učenike u riziku za razvoj problema u ponašanju. Institucionalni i fizički resursi koji su dostupni mladima, a prisutni su u društvenom okruženju (npr. obiteljska podrška), jednako su važni za promicanje pozitivnog razvoja mladih kao i individualne osobine (poput vještina, talenata i otpornosti). Navedeni resursi omogućuju adolescentima rutinu i strukturu, ali i stvaraju mogućnosti za učenje, rekreaciju, kao i angažman s pojedincima i zajednicom (Zarrett i Lerner, 2008). U svom radu, Lynch i Mahler (2014) navode da je dvostruko veća vjerojatnost da će mladi koji imaju snažne odnose s odraslima ostvariti pozitivne ishode do kraja srednje škole, u odnosu na one koji nemaju razvijene dobre odnose. Školske reforme koje su usredotočene na karakteristike odnosa postižu veći uspjeh od onih koje su usmjerene na druge karakteristike te ujedno pokazuju značajno povećanje angažmana učenika, ali i dovode do boljih ocjena i postignuća na ispitima. Isti autori (Lynch i Mahler, 2014) ističu kako navedeni rezultat nisu iznenađujući jer upravo dobri odnosi u školi, koji su ispunjeni brigom i povjerljivošću omogućuju mladima da razviju osjećaj pripadnosti prema toj zajednici. Mladi žele osjetiti da su dio zajednice, a onda i njihov akademski uspjeh ovisi o tome jer kada su učenici u

okruženju u kojem osjećaju pripadnost, osjećaju se kompetentnijima, motiviranijima, imaju više pozitivnih stavova i samim time ulažu više truda u učenje.

4.2.2. Obiteljska otpornost i struktura obitelji

1. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive

Walsh (1998) ističe ukoliko roditelji nisu ti koji potiču razvoj otpornosti, odnosi s drugim članovima obitelji, kao što su starija braća i sestre, djedovi, bake i proširena obitelj, mogu biti izuzetno poticajni. Stoga, u svjetlu ovih dokaza, čini se razumnim sugerirati da odnosi između braće i sestara mogu imati ključnu ulogu u procesu razvoja otpornosti. Sa svrhom provjere 3. Hipoteze (H3), kojom se želi utvrditi postoji li povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive, primijenjena je Spearmanov test. Prije svega, izračunata je kompozitna varijabla - broj braće i sestara, na način da je zbrojena čestica koja govori o broju sestara s kojima sudionici žive s česticom broja braće s kojima sudionici žive. Metodom deskriptivne statistike utvrđeno je kako od ukupnog broja sudionika istraživanja (220), njih 168 (76,36%) živi s braćom i/ili sestrama. Nakon toga izračunate su korelacije s obiteljskom otpornošću i pojedinim dimenzijama obiteljske otpornosti.

U tablici (9) možemo vidjeti kako je provedbom Spearmanovog testa utvrđeno da *ne postoji* statistički značajna povezanost između varijable broj braće i sestara s kojima sudionici žive te 1. i 3. dimenzijom na skali obiteljske otpornosti kao ni sa ukupnim rezultatom na skali obiteljske otpornosti. Za razliku od toga, *postoji* statistički značajna pozitivna povezanost ($r=0,163$, $p=0,018$) između broja braće i sestara s kojima sudionici žive i 2. dimenzijom – obiteljskim sustavom vjerovanja. Dobiveni podatak ukazuje nam na pozitivnu povezanost, što znači da je viši rezultat na 2. dimenziji povezan s višim rezultatom na varijabli broja braće i sestara s kojima sudionici žive i obrnuto.

Tablica 9. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive (Spearmanov test)

		1.dimenzija - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	2.dimenzija - Obiteljski sustav vjerovanja	3. dimenzija - Obiteljska organizacija	Ukupan rezultat na skali Obiteljske otpornosti
Broj braće i sestara	r – korelacija	r=0,048	r=0,163	r=0,030	r=0,103
	p	p=0,488 (>0.05)	p=0,018(<0.05)	p=0,665 (>0.05)	p=0,129 (>0.05)

Na temelju prethodno prikazanih podataka možemo zaključiti kako se postavljena hipoteza H3 može tek djelomično potvrditi, s obzirom da nije utvrđena povezanost između 1. i 3. dimenzije na skali obiteljske otpornosti i ukupnog rezultata na istoj skali sa brojem braće i sestara s kojima sudionici žive. Dobiveni rezultati nisu u potpunosti u skladu s istraživanjima koja navode da otpornost djeteta ovisi o prisustvu drugih ljudi, kao i o drugim sustavima utjecaja te ističu kako braća i sestre mogu imati značajan utjecaj na razvoj djece i mladih. Pretpostavka je bila da postoji povezanost između obiteljske komunikacije i rješavanja problema (1. dimenzija) te broja braće i sestara, na temelju istraživanja koju ističu značajnu ulogu braće i sestara u obiteljskim odnosima, posebice kada je u pitanju prevladavanje kriza i teškoća. Ainsworth (1989, prema Pinheiro Mota i Matos, 2015) je naglasio važnost privrženosti među braćom i sestrama koji bi u nekim situacijama mogli funkcionirati kao sigurna baza te mogu pružiti osjećaje bezuvjetne podrške i ohrabrenja u teškim situacijama. Ti utjecaji mogu biti iznimno važni jer braća i sestre uglavnom dijele životne priče i uspostavljaju snažne veze privrženosti, intimnosti, prijateljstva i povjerenja, pridonoseći razvoju osobnosti. Slijedom navedenog, pokazalo se neizmjerljivo važnim u održavanju obiteljske otpornosti upravo poticanje emocionalnih veza između članova obitelji, konstruktivno i zajedničko nalaženje rješenja problema te trajna međusobna podrška i to osobito članu obitelji koji je izložen izvoru stresa (Olson, 2000, prema Berc, 2012). Također, obiteljska organizacija (3. dimenzija) prema rezultatima ovog istraživanja nije povezana s brojem braće i sestara, a istraživanja ističu da je odnos između braće i sestara značajno isprepleten s obiteljskom dinamikom, osobito s odnosima između roditelja i djece. U zdravim obiteljskim sredinama, ovi se odnosi karakteriziraju razmjenom utjecaja, omogućujući razvoj kognitivno-afektivne suradnje te pripremu za prilagodbu u društvenom kontekstu (Noller, 2005, prema Pinheiro Mota i Matos, 2015). Dobiveni rezultat možemo smatrati tek prvim

tragom na putu istraživanja tog područja jer ono zahtijeva detaljnija istraživanja i analize kako bi se dobio stvarni uvid.

S druge strane, pokazalo se da je obiteljski sustav vjerovanja povezan s brojem braće i sestara te je taj podatak u skladu s očekivanjima. Upravo nalazi Tucker, McHale i Crouter (2001, prema Scharf, Shulman i Avigad - Spitz, 2005) sugeriraju da 13. i 16.-godišnjaci opisuju svoju stariju braću i sestre kao izvore podrške u društvenim i školskim pitanjima, jednako kao i u obiteljskim pitanjima.

Zanimljiv je podatak da su naši sudionici relativno visoke rezultate postigli upravo na 1. (M=47,314) i 3. dimenziji (30,358), ali i ukupnom rezultatu skale obiteljske otpornosti (M=156,736), dok su na 2. dimenziji postigli prosječne rezultate (M=29,756), kao što je i prethodno prikazano u radu. Kada smo s istim varijablama ispitivali povezanost s brojem braće i sestara, dobili smo da postoji povezanost isključivo na 2. dimenziji skale obiteljske otpornosti. Upravo ta dimenzija je nešto u čemu su naši sudionici slabiji te im je možda potreban veći izvor podrške i pomoći od strane bliskih osoba, a u ovom slučaju braće i sestara. Navedeni podatak podudara se s autorima koji ističu odnos braće i sestara kao najiskreniji od svih obiteljskih odnosa te da unatoč svom sekundarnom značaju, ostaje jedinstven i utjecajan (Goetting, 1986).

2. Razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem

Svaka obitelj je posebna i specifična na neki svoj način. Za pojedine članove obitelji, odrastanje u specifičnoj strukturi obitelji može biti rizični čimbenik za razvoj poremećaja u ponašanju, no pojedinim članovima to pak može biti zaštitni čimbenik na temelju kojeg će se razvijati individualna i obiteljska otpornost. Sa svrhom provjere hipoteze H4, odnosno kako bismo istražili postoje li razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem, primijenjen je hi kvadrat test. Pri tome, uzorak se sastojao od 177 sudionika koja žive s oba roditelja (varijabla 1) te 43 sudionika koji žive s jednim ili nijednim roditeljem (varijabla 2). Testom je utvrđeno da ne postoji statistički značajna razlika ($p > 0.05$) između sudionika koji žive s oba roditelja i onih koji žive s jednim/nijednim roditeljem te je time prethodno postavljena hipoteza potvrđena. Rezultati su grafički prikazani u tablici (10) te na slici (2).

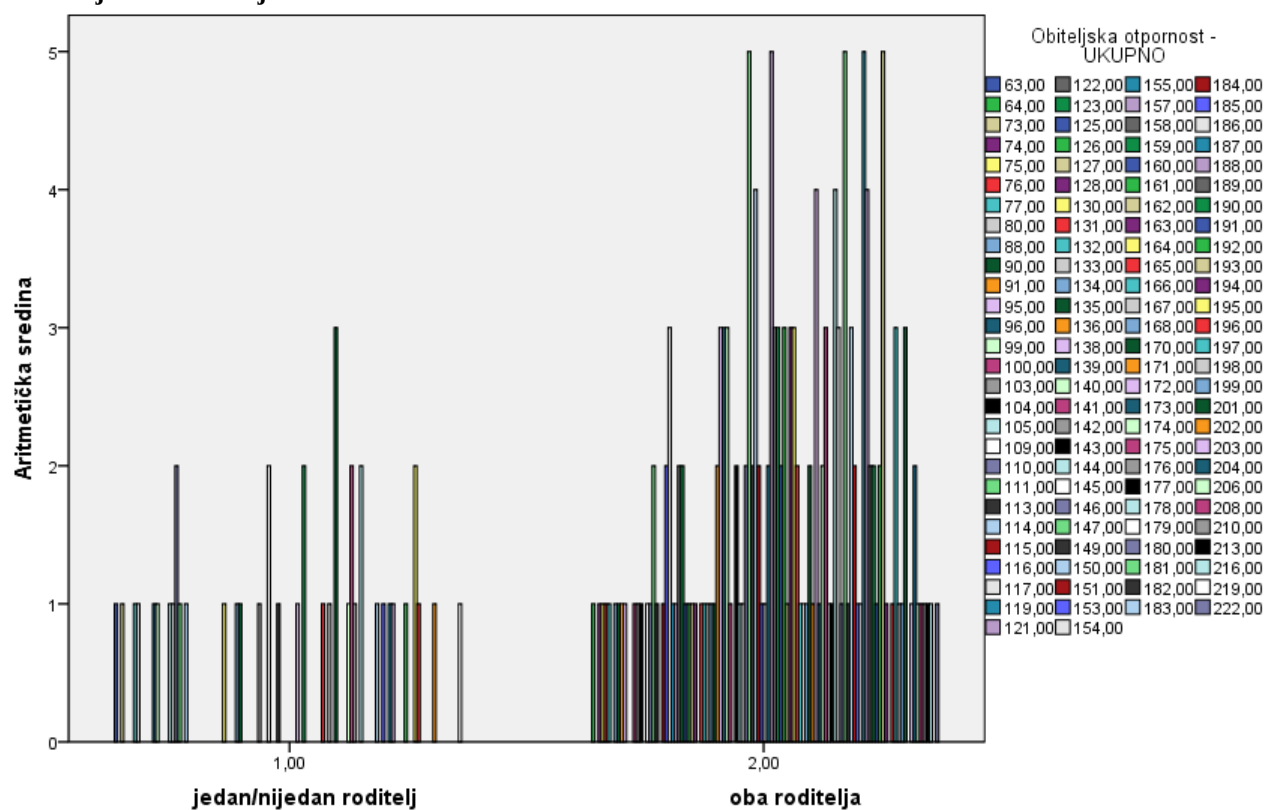
Dobiveni rezultati u skladu su s rezultatima istraživanja koji ističu da obiteljska cjelovitost i struktura mogu biti rizični, odnosno zaštitni, čimbenici za razvoj problema u ponašanju, no ipak ih treba promatrati u interakciji s nizom mikrosocijalnih i makrosocijalnih čimbenika te s nekim drugim područjima obiteljskog života, npr. obilježja članova obitelji i samog djeteta, specifičnosti odgojnih metoda, kvaliteta odnosa unutar obitelji i sl. (Singer i sur., 2008). Neki autori (Singer i sur., 2008) navode kako je moguć utjecaj veličine i sastava obitelji na pojavu delinkvencije, ali je potrebno sagledati cjelokupnu situaciju u kojoj se obitelj nalazi. Kvalitetni odnosi u obitelji, kao i briga za dijete i mladu osobu potrebni su za njegov pravilni odgoj, a narušeni odnosi u obitelji i socijalno-patološke pojave u neposrednoj su vezi s odstupanjima u razvoju djeteta te su prema rezultatima mnogih istraživanja značajnije od same strukture obitelji (Bulić, 2015). Iako se rezultati prikazanih istraživanja više odnose na rizik za razvoj problema u ponašanju na temelju strukture obitelji, za pretpostaviti je da ih možemo promatrati i u svezi utjecaja na otpornost obitelji.

Na temelju svega navedenoga možemo zaključiti kako struktura obitelji sama po sebi ne utječe na otpornost obitelji, jer su puno važniji drugi čimbenici, poput kvalitete odnosa u obitelji koji prevladavaju, što potvrđuju i rezultati ovog istraživanja.

Tablica 10. Hi-kvadrat test razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem

	χ^2	df	p
Obiteljska otpornost - ukupan rezultat	113,059	109	0,376

Slika 2. Razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem

5. ZAKLJUČAK

Glavni istraživački problemi ovog diplomskog rada bili su utvrditi percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca) iz grada Zagreba te utvrditi odnos percepcije obiteljske otpornosti i nekih značajki adolescenata (školski uspjeh) i okolnosti u kojima žive (struktura obitelji). Rezultati su pokazali da su na skali obiteljske otpornosti sudionici postigli visoki prosječan rezultat od 156,736, a također i na 1. dimenziji obiteljske otpornosti pod nazivom *Obiteljska komunikacija i rješavanje problema*, sudionici su postigli visok prosječan rezultat od 47,314. Što se tiče 2. dimenzije obiteljske otpornosti – *Obiteljski sustav vjerovanja*, utvrđeno je kako su sudionici ostvarili prosječan rezultat od 29,756, dok su na 3. dimenziji, pod nazivom *Obiteljska organizacija*, srednjoškolci ostvarili relativno visok prosječan rezultat od 30,358. Dobiveni podaci su očekivani i u skladu s drugim istraživanjima, prije svega jer su uzorak činili srednjoškolci, kao redovita populacija. Nadalje, kao što se i kroz cijeli rad ističe koncept obiteljske otpornosti je vrlo dinamičan i fleksibilan proces te neke obitelji pozitivno reagiraju na ozbiljne prijetnje i izazove za njihovu dobrobit, dok se druge u sličnim okolnostima ne uspijevaju nositi s njima. Ipak, većina obitelji dobro se nosi s problemima i rješava krize na učinkovit način te raste i razvija se na temelju takvih iskustava. Što se pak tiče povezanosti obiteljske percepcije i školskog uspjeha, dobiveni rezultati pokazuju kako postoji povezanost obiteljske otpornosti sa subjektivnom percepcijom vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima (na sve tri subskale obiteljske otpornosti i na ukupnom rezultatu obiteljske otpornosti) i djelomično u odnosu s nastavnicima u školi (na dimenziji *obiteljski sustav vjerovanja* i na ukupnom rezultatu obiteljske otpornosti), dok ne postoji povezanost obiteljske otpornosti s obavljanjem školskih zadataka i odnosima s vršnjacima. Škola, uz obitelj, ima ključnu ulogu u pozitivnom razvoju adolescenata i u školskom okruženju djeca manifestiraju naučeno u svojem primarnom obiteljskom okruženju te s obzirom na navedeno, dobiveni podaci o korelaciji nekih elemenata obiteljske otpornosti sa školskim uspjehom učenika nisu iznenađujući. Provedeno istraživanje je pokazalo kako je odnos ključan te da dobri odnosi u školi vode i do dobrih rezultata u obavljanju školskih zadataka, odnosno većeg školskog angažmana i postignuća. Takav rezultat je vrlo značajan jer pokazuje na koje karakteristike se je potrebno usmjeriti prilikom kreiranja školskih preventivnih programa. Nadalje, istražujući povezanost između percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive, rezultati istraživanja pokazali su da ne postoji statistički značajna povezanost između obiteljske

komunikacije i rješavanja problema, obiteljske organizacije i ukupnog rezultata na skali obiteljske otpornosti s brojem braće i sestara s kojima sudionici žive. S druge strane, pokazalo se da je obiteljski sustav vjerovanja pozitivno povezan s brojem braće i sestara ($p=0,018$, $r=0,163$). Dobiveni rezultati nisu u potpunosti u skladu s istraživanjima koja navode da otpornost djeteta ovisi o prisustvu drugih ljudi, kao i o drugim sustavima utjecaja te ističu kako braća i sestre mogu imati značajan utjecaj na razvoj djece i mladih. Međutim, dobivene rezultate možemo smatrati tek prvim tragom na putu istraživanja tog područja jer ono zahtijeva detaljnija istraživanja i analize kako bi se dobio detaljniji uvid i donijeli relevantni zaključci. Potrebne su detaljnije obrade podataka te je nužno istražiti povezanost s drugim relevantnim konstruktima kako bi se dobili specifični podaci na temelju kojih bi mogli donijeti zaključke o značaju i utjecaju braće i sestara na razvoj obiteljske otpornosti. Na kraju, proučavajući strukturu obitelji, rezultati istraživanja pokazali su kako ne postoji statistički značajna razlika u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem. Kao što navode i pojedina istraživanja koja su prikazana u radu (Grozđanić, 2000; Singer i sur., 2008; Ricijaš, 2009; Bulić, 2015), struktura obitelji sama po sebi ne utječe na otpornost obitelji, jer su puno važniji drugi čimbenici, poput kvalitete odnosa u obitelji koji prevladavaju, što potvrđuju i rezultati ovog istraživanja.

S obzirom na navedeno, može se zaključiti kako su istraživanjem dobiveni vrlo zanimljivi podaci vezani uz konstrukt obiteljske otpornosti te povezanost obiteljske otpornosti sa školskim uspjehom i strukturom obitelji srednjoškolaca grada Zagreba. Međutim, važno je napomenuti i pojedina ograničenja provedenog istraživanja. Prije svega, istraživanjem je obuhvaćen relativno mali uzorak da bi se govorilo o pravilu za sve srednjoškolce. Samim time, potrebno je naglasiti kako je vrlo teško generalizirati ove rezultate na sve srednjoškolce, pošto je uzorak istraživanja obuhvaćao prigodni uzorak srednjoškolaca iz tri srednje škole u gradu Zagrebu. Nadalje, potrebno je uzeti u obzir da je istraživački instrument konstruiran za potrebe pilot projekta «Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja» na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, u okviru kojeg je i provedeno istraživanje. S obzirom da je riječ o pilot projektu, potrebno je uzeti u obzir rezultate koji su dobiveni te na temelju toga unaprijediti instrumentarij, kako bi se povećala i kvaliteta samog instrumenta. Kao još jedno ograničenje ističe se da je potrebno napraviti detaljnije obrade podataka te istražiti povezanost istraživanih konstrukata s još nekim važnim značajkama, a ne samo onima prikazanim u radu. Samim time, rezultati bi dobili na težini i

dobili bi detaljniji uvid u percepciju obiteljske otpornosti te bi bili u mogućnosti donijeti obuhvatnije zaključke.

Unatoč navedenim ograničenjima, dobiveni zaključci mogu poslužiti kao smjernica za daljnja istraživanja navedenog područja. Rezultati provedenog istraživanja značajni su jer su nam omogućili uvid u percepciju obiteljske otpornosti od strane adolescenata (srednjoškolaca) grada Zagreba te u ključna obilježja na koje bi se trebalo osvrnuti prilikom razvoja preventivnih programa i programa pozitivnog razvoja. Ujedno, dobiveni podaci mogu poslužiti kao smjernica stručnjacima na koji način se može jačati obiteljska otpornost i koja sve obilježja obitelji utječu na nju te su kao takvi od izuzetne vrijednosti i značaja za planiranje prevencije problema u ponašanju i promocije mentalnog zdravlja adolescenata.

6. POPIS LITERATURE:

1. Annunziata, D., Hogue, A., Faw, L., Liddle, H. A. (2006): Family Functioning and School Success in At-Risk, Inner-City Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 35 (1). 100 – 108.
2. Becvar, D., S. (2013): *Handbook of Family Resilience*. Springer Science and Business Media. New York
3. Berc, G. (2012): Obiteljska otpornost – teorijsko utemeljenje i primjena koncepta u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*. 19 (1). 145 - 167.
4. Bilić, V. (2016): Školski uspjeh djece i mladih koji odrastaju u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima. *Nova prisutnost*. 14 (1). 91 – 106.
5. Brajša-Žganec, A., Lopižić, J., Penezić, Z. (2014): *Psihološki aspekti suvremena obitelji, braka i partnerstva*. Naklada Slap. Zagreb.
6. Brajša-Žganec, A., Slaviček, M. (2014): Obitelj i škola: utjecaj obiteljskog sustava na funkcioniranje djeteta u školi. Posjećeno 24. Travnja, 2017. na https://www.researchgate.net/publication/307955942_Obitelj_i_skola_utjecaj_obiteljskog_sustava_na_funkcioniranje_djeteta_u_skoli.
7. Buhrmester, D., Furman, W. (1990): Perceptions of Sibling Relationships during Middle Childhood and Adolescence. *Child Development*. 61. 1387 - 1398.
8. Bulić, M. (2015): Utjecaj obiteljskih prilika na poremećaje u ponašanju adolescenata. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Odsjek za pedagogiju i Odsjek za sociologiju.
9. Catalano, R.F., Berglund, M.L., Ryan, J.A.M., Lonczak, H.S., Hawkins, J.D. (2002): Positive Youth Development in the United States: Research Findings on Evaluations of Positive Youth Development Programs. *Prevention and Treatment*. American Psychological Association. 5. 15.
10. Cline, R. K, Fleming, D. K., Zarate, I. M. (2014): The effects of risk and promotive factors on academic achievement among adolescents. Posjećeno 28. Travnja, 2017. na <http://arminda.whitman.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=theses>.
11. Cole, A., Kerns, K. A. (2001): Perceptions of sibling qualities and activities of early adolescents. *Journal of Early Adolescence*. 21. 204 - 226.
12. Doležal, D. (2006): Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 42 (1). 87 – 102.

13. Đuranović, M. (2013): Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. *Napredak*. 154 (1 - 2). 31 – 46.
14. Đurić, B. (2016): Socioekonomski status roditelja i školski uspjeh učenika. Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju.
15. Ferić, M., Maurović, I., Žižak, A. (2016): Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija i socijalna integracija*. 24 (1). 3 - 25.
16. Ferić, M., Maurović, I., Žižak, A. (2016): Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS). *Kriminologija i socijalna integracija*. 24 (1). 26 - 49.
17. Goetting, A. (1986): The developmental tasks of siblingship over the life cycle. *Journal of Marriage and the Family*. 48. 703-714.
18. Grozdanić, S. (2000): Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada*. 7 (2). 169 - 182.
19. Hawley, D. R., De Haan, L. (1996): Toward a definition of family resilience: Integrating life-span and family perspectives. *Family Process*. 35 (3). 283 - 298.
20. Kuterovac Jagodić, G., Keresteš, G., Brković, I. (2013): Osobni, obiteljski i okolinski prediktori školskoga uspjeha: Provjera moderatorske uloge odrastanja u ratom različito pogođenim područjima Hrvatske. *Psihologijske teme*. 22 (1). 1 – 28.
21. Lynch, J., Mahler, K. (2014): *Positive Youth Development & School Design*. Springpoint. New York.
22. Mackay, R. (2003): Family Resilience and Good Child Outcomes: an Overview of the Research Literature. *Social Policy Journal of New Zealand*. 20. 98 – 118.
23. Matković, T. (2009): Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 19 (4-5). 643 - 667.
24. Miljević, Pahić, Vizić (2011): Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina. *Sociologija i prostor*. 190 (2). 165 –184.
25. Namysłowska, I., Siewierska, A. (2010): The significance and role of siblings in family therapy. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*. 1. 5 – 13.
26. Obradović, J., Svilar Blažinić, D., Lukinac, D. (2012): Kako postići skladne partnerske odnose-utjecaj partnerskih odnosa na funkcioniranje obitelji. Zagreb, Obiteljski centar grada Zagreba.

27. Patterson, J. M. (2002): Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*. 64. 349 - 360.
28. Paula, T. S. (2011): Resilience and the Role of Sibling Relationships among Children within Homeless Families. Dissertation. University of Miami.
29. Pećnik, N., Rateborg-Šarić, Z. (2002): Neformalna i formalna podrška jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima. *Revija za socijalnu politiku*. 12 (1). 1 - 21.
30. Pinheiro Mota, C., Matos, P. M. (2015): Does sibling relationship matter to self concept and resilience in adolescents under residential care? *Children and Youth Services Review*. 56. 97 – 106.
31. Ratkajec Gašević, G., Dodig Hundrić, D., Mihić, J. (2016): Spremnost na promjenu ponašanja – od individualne prema obiteljskoj paradigmi. *Kriminologija i socijalna integracija*. 24 (1). 50 – 83.
32. Ricijaš, N. (2009): Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. Studijski centar socijalnog rada.
33. Scharf, M., Shulman, S., Avigad-Spitz, L. (2005): Sibling Relationships in Emerging Adulthood and in Adolescence. *Journal of Adolescent Research*. 20 (1). 64 - 90.
34. Sharkey, J. D., You, S., Schnoebelen, K. (2008): Relations among school assets, individual resilience, and student engagement for youth grouped by level of family functioning. *Psychology in the Schools*. 45 (5). 402 – 418.
35. Silberberg, S. (2001): Searching for family resilience. *Family Matters*. 58. 52 – 57.
36. Singer, M., Mikšaj-Todorović, Lj. (1993): Delinkvencija mladih. Nakladni zavod Globus. Zagreb
37. Singer, M. i sur. (2008): Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije (Tijek školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
38. Sixbey, T. M. (2005): Development of the family resilience assessment scale to identify family resilience constructs. Dissertation, University of Florida.
39. Šimić Šašić, S., Klarin, M., Proroković, A. (2011): Socioekonomske prilike obitelji i kvaliteta obiteljske interakcije kao prediktori školskog uspjeha srednjoškolaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. *Ljetopis socijalnog rada*. 18 (1). 31 - 62.

40. Šiljković, Rajić, Bertić (2007): Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. *Odgojne znanosti*. 9 (2). 113 – 145.
41. Thornberry, T. P., Smith, C., Rivera, C., Huizinga, D., Stouthamer-Loeber, M. (1999): Family Disruption and Delinquency. *Juvenile Justice Bulletin*. 1-7.
42. Turliuc, M. N., Mairean, C., Danila, O. (2015): Risk and resilience in children, family and community. A Research Review. Posjećeno 10. Travnja, 2017. na <https://www.researchgate.net/publication/272817511>.
43. Wagner Jakab, A. (2008): Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 44 (2). 119 – 128.
44. Walsh, F. (1996): The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family Process*. 35 (3). 261 – 281.
45. Walsh, F. (1998): Strengthening family resilience. The Guilford Press. New York.
46. Walsh, F. (2002): A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*. 51, 130 - 137.
47. Zarrett, N., Lerner, R. M. (2008): Ways to promote the positive development of children and youth. *Child Trends Research to Results Brief*. 11. 1 – 5.
48. Žulić, K. (2016): Razlika u percepciji obiteljske otpornosti kod djece i roditelja. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.

7. PRILOZI

Prilog 1: Popis tablica

Tablica 1. Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima	29
Tablica 2. Frekvencije osjećaja uspješnosti u obavljanju školskih zadataka, izvannastavnim aktivnostima, u odnosu s vršnjacima i profesorima (F/%).....	30
Tablica 3. S kime živiš?	30
Tablica 4. Broj braće i sestara s kojima ispitanici žive	31
Tablica 5. Prikaz frekvencija i deskriptivnih podataka pojedinih čestica na skali obiteljske otpornosti - f/% (N=220), Mean i SD	36
Tablica 6. Prikaz osnovnih podataka za ukupan rezultat i za dimenzije na skali obiteljske otpornosti.....	38
Tablica 7. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima (Spearmanov test)	43
Tablica 8. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i subjektivne percepcije vlastitog školskog uspjeha u području odnosa s nastavnicima u školi (Spearmanov test)	46
Tablica 9. Povezanost percepcije obiteljske otpornosti i broja braće i sestara s kojima sudionici žive (Spearmanov test)	49
Tablica 10. Hi-kvadrat test razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem.....	51

Prilog 2: Popis slika

Slika 1: Model odnosa obitelj – škola (Adams i Ryan, 2005, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011).....	13
Slika 2. Razlike u percepciji obiteljske otpornosti u odnosu na strukturu obitelji u smislu života s oba ili jednim/nijednim roditeljem.....	52

Prilog 3: Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju PRAG_ZG

*Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja*

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Draga učenice/ Dragi učenice,

Obraćamo ti se sa zamolbom za sudjelovanje u istraživanju o pozitivnim razvoju adolescenata grada Zagreba koje provodimo s učenicima srednjih škola u gradu Zagrebu. Na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu provodi se navedeno istraživanje u kojem nas zanima koje snage i pozitivne strane imaju mladi koji pohađaju neku od srednjih škola u gradu Zagrebu. Kako bismo to istražili jako nam je važno Tvoje mišljenje pa Te zato pozivamo na sudjelovanje u istraživanju ispunjavanjem *online* upitnika. U istraživanju će sudjelovati oko 5000 srednjoškolaca. Rezultate koje dobijemo ovim upitnikom planiramo iskoristiti za dobrobit mladih tako da će se na temelju njih moći osmišljavati aktivnosti za mlade koje bi mogle doprinijeti njihovom zdravom razvoju.

Sudjelovanje u istraživanju je potpuno dobrovoljno, što znači da imaš pravo, bez ikakvih posljedica, ne sudjelovati ili odustati od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku ispunjavanja upitnika.

Sudjelovanje u istraživanju može biti prilika da stekneš uvid u neke svoja razmišljanja, osjećaje i ponašanja o kojima možda inače ne razmišljaš. Razina neugode u ovom istraživanju neće biti veća od one koju možeš doživjeti u vrlo uobičajenim, svakodnevnim situacijama.

Ukoliko se odlučiš sudjelovati u istraživanju tvoji odgovori na pitanja su anonimni. To znači da nitko neće znati koji su tvoji odgovori i da je tvoja privatnost u potpunosti zaštićena. Isto tako, podaci će biti obrađivani grupno i nikome neće biti poznati tvoji individualni odgovori. Isto tako, neće se moći povezati IP adrese računala s kojih je upitnik ispunjavan i osobe koje su s tih računala ispunjavale upitnik.

Zahvaljujemo Ti za vrijeme i spremnost da razmisliš o sudjelovanju u ovom istraživanju!

Ukoliko si odlučila/odlučio sudjelovati u istraživanju, molimo Te da potvrdiš to svojim potpisom na praznu crtu ispod ovog teksta. Ovaj primjerak ostaje kod istraživača kako bismo imali potvrdu da si svojevrijem pristao/la na istraživanje.

_____, u Zagrebu, _____

potpis

datum

Prilog 4: Upitnik PRAG_ZG

UPITNIK PRAG_ZG

Zahvaljujemo ti što ćeš sudjelovati u ovom istraživanju!

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na tvoja **razmišljanja, ponašanja i iskustva**, te na tvoj doživljaj vlastite obitelji. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora**.

Dobiveni podaci pomoći će nam **da bolje razumijemo** razmišljanja i potrebe mladih, pa te zato molimo da pri odgovaranju budeš **potpuno iskren/a, te da odgovoriš na sva pitanja**.

Ispunjavanje je potpuno anonimno: tvoj identitet se nikako neće moći povezati uz dobivene podatke!

Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko pola sata**.

Hvala ti na suradnji!

Tim projekta
„Pozitivan razvoj adolescenata Grada Zagreba“

ŠIFRA: _____

1. Ime škole: (odaberi)

2. Spol: 1. M 2. Ž

3. Dob:

1. 15 godina
2. 16 godina
3. 17 godina
4. 18 godina
5. 19 godina

4. Koju vrstu škole pohađaš?

1. srednja strukovna trogodišnja
2. srednja strukovna četverogodišnja
3. opća gimnazija
4. klasična gimnazija
5. jezična gimnazija
6. prirodoslovno-matematička gimnazija

5. Koji si razred?

1. prvi
2. drugi
3. treći
4. četvrti

6. S kime živiš? (moguće više odabira)

1. majka
2. otac
3. baka
4. djed
5. maćeha (očeva supruga/partnerica)
6. očuh (majčin suprug/partner)
7. udomiteljica
8. udomitelj
9. sestra/sestre (koliko ima/ju godina?) _____
10. brat/braća (koliko ima/ju godina?) _____
11. drugi rođak/rođaci - tko? _____
12. osobe s kojima niste u rodu – tko? _____

7. Koliko godina ima tvoja majka? (upiši): _____

8. Koliko godina ima tvoj otac? (upiši): _____

9. Označi obrazovanje svoje majke:

10. Označi obrazovanje svojeg oca:

1. nezavršena osnovna škola
2. završena osnovna škola
3. završena srednja škola
4. završena viša škola
5. završen fakultet i više

1. nezavršena osnovna škola
2. završena osnovna škola
3. završena srednja škola
4. završena viša škola
5. završen fakultet i više

11. Koji je radni status tvoje majke?

1. u stalnom radnom odnosu
 2. povremeno zaposlena
 3. nezaposlena
 4. umirovljenica
 5. nešto drugo?
- upiši što: _____

12. Koji je radni status tvog oca?

1. u stalnom radnom odnosu
 2. povremeno zaposlen
 3. nezaposlen
 4. umirovljenik
 5. nešto drugo?
- upiši što: _____

13. U kakvom su odnosu tvoji roditelji?

1. U braku su i žive zajedno
2. U braku su, ali ne žive zajedno
3. U izvanbračnoj su zajednici
4. Razvedeni su
5. Jedan roditelj je preminuo
6. Nešto drugo. Upiši što? _____

14. Kakav je bio tvoj školski uspjeh na kraju prošle školske godine?

- ☐ nedovoljan
 ☐ dovoljan
 ☐ dobar
 ☐ vrlo dobar
 ☐ odličan

15. U tablici procijeni koliko se sam/sama osjećaš uspješnim/om u obavljanju školskih zadataka, u izvannastavnim aktivnostima (školski projekti, radionice, literarne, dramske i sportske grupe, školske priredbe i slično), u odnosu s vršnjacima i profesorima? (označi s X svoj odgovor za svaki redak)

	Neuspješno	Donekle uspješno	Uspješno	Prilično uspješno	Jako uspješno
--	------------	---------------------	----------	----------------------	------------------

Školski zadaci

Izvannastavne aktivnosti

Odnos s vršnjacima

Odnos s profesorima

16. Koliko si dana potpuno izostao/la s nastave zbog "markiranja" tijekom ZADNJA 4 TJEDNA?

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Ni 1dan 1 dan 2 dana 3 dana 4-5 dana 6-10 dana 11 ili više dana

17. Na svako od postavljenih pitanja odgovori tako da znakom X označiš odgovor koji za tebe najviše vrijedi (npr. ako je tvoj odgovor "svaki dan" staviš znak X kod "svaki dan").

	nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	svaki dan
a. Koliko često si tijekom ove školske godine vidio/la da netko od tvojih vršnjaka zlostavlja (npr. fizički napada, ismijava, isključuje...) drugog učenika?					
b. Koliko često si ti bio izložen/a zlostavljanju (npr. fizički napad, ismijavanje, isključivanje...) od strane vršnjaka tijekom ove školske godine?					
c. Koliko si često tijekom ove školske godine izostao/la iz škole jer si se u školi ili na putu do i iz škole osjećao/la kao da te netko može napasti?					
d. Koliko često je tijekom ove školske godine netko ukrao ili oštetio tvoje privatno vlasništvo kao što su mobitel, odjeća ili knjige?					
e. Koliko ti je puta tijekom ove školske godine netko prijetio ili te ozlijedio s nekim oružjem poput palice, noža ili boksera?					
f. Koliko si puta u ovoj školskoj godini sudjelovao/la u tučnjavi?					
g. Koliko si puta u ovoj školskoj godini bio/la ozlijeđen/a ili morao/la potražiti liječničku pomoć zbog sudjelovanja u tučnjavi?					

18. Da li te u posljednjih godinu dana tvoj dečko ili cura namjerno udario, ošamario ili fizički ozljedio?

☐ ☐ ☐

Da Ne Nisam u vezi

19. U ovoj tablici označi sa X koliko često si igrao/la ove igre na sreću u zadnja tri mjeseca.

	niti jednom	jednom ili dva puta	otprilike 1-2 puta mjesečno	otprilike jednom tjedno	nekoliko puta tjedno	svaki dan
Sportske kladionice						
Virtualne utrke konja i sl.						
Igre na automatima (npr. jednoruki Jack i slično)						
Loto listići						
Jednokratne srećke (npr. strugalica)						
Rulet ili bilo koje druge igre u casinu						

20. Znakom X za svako pitanje označi odgovor koji za tebe najviše vrijedi:

Koliko si puta U ŽIVOTU:	nikada	1-2 puta	1-2 puta mjesečno	1-2 puta tjedno	svaki dan
pio/la pivo, vino ili žestoka pića?					
koristio/la marihuanu?					
koristio/la LSD ili druga psihodelična sredstva?					
koristio/la kokain ili crack?					

konzumirao/la ecstasy?					
udisao/la ljepilo ili neka druga sredstva za inhalaciju poput plinova i sprejeva kako bi se napužio/la?					
uzimao/la amfetamine (speed)?					
konzumirao/la lijekove koje ti nije propisao liječnik?					
Koliko si puta U ZADNJIH 30 DANA:	nikada	1-2 puta	jednom tjedno	više puta puta tjedno	svaki dan
pio/la pivo, vino ili žestoka pića?					
koristio/la marihuanu?					
koristio/la LSD ili druga psihodelična sredstva?					
koristio/la kokain ili crack?					
konzumirao/la ecstasy?					
udisao/la ljepilo ili neka druga sredstva za inhalaciju poput plinova i sprejeva kako bi se napužio/la?					
uzimao/la amfetamine (speed)?					
konzumirao/la lijekove koje ti nije propisao liječnik?					

21. Molimo te da znakom X označiš koliko su istinite navedene tvrdnje za tebe.

Tvrdnje o tebi...

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
Imam visoke ciljeve i visoka očekivanja od sebe.				
Planiram završiti školu.				
Planiram ići na fakultet ili neku drugu visoku školu.				
Veselim se uspješnoj karijeri.				
Znam kome se trebam obratiti za pomoć kada imam problem.				
Pokušavam riješiti svoje probleme tako da pričam ili pišem o njima.				
Mogu riješiti svoje probleme.				
Ne očekujem puno od sebe u budućnosti.				
Mogu učiniti gotovo sve ako se potrudim.				
Mogu surađivati nekim tko ima drugačije mišljenje od mogega.				
Ima puno stvari koje radim dobro.				
Otvoren/otvorena sam za ideje drugih.				
Loše se osjećam kada su nekome povrijeđeni osjećaji.				
Pokušavam razumjeti kroz što drugi ljudi				

prolaze.				
Kada trebam pomoć, pronađem nekog s kim mogu razgovarati.				
Uživam raditi s drugim učenicima na školskim zadacima.				
Kada radim u timu (u školi), napravim svoj dio posla.				
Izborim se za sebe bez da druge povrijedim.				
Pokušavam razumjeti kako se drugi ljudi osjećaju i kako razmišljaju.				
Vjerujem da mogu riješiti teške probleme.				
Moj život ima smisao.				
Razumijem svoja raspoloženja i osjećaje.				
Razumijem zašto radim ono što radim.				

Tvrdnje o tvojim prijateljima?

Imam prijatelja/prijateljicu mojih godina....

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
...kome/kojoj je stvarno stalo do mene.				
...s kojim/kojom mogu razgovarati o svojim problemima.				
...koji/koja mi pomaže kada mi je teško.				

Moji prijatelji....

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
...često upadaju u probleme.				
...pokušavaju učiniti ono što je ispravno.				
...su uspješni u školi.				

Koliko su istinite sljedeće tvrdnje o tvom domu ili odraslima s kojima živiš?

U mojem domu, postoji roditelj ili druga odrasla osoba...

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
...koja očekuje da poštujem pravila.				
...koja je zainteresirana za ono što radim u školi.				
...koja vjeruje da ću uspjeti u životu.				
...koja razgovara sa mnom o mojim problemima.				
...koja uvijek želi da radim najbolje što mogu.				
...koja me sluša kada imam nešto za reći.				

Kod kuće...

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
Radim zabavne stvari ili idem na zabavna mjesta				

s mojim roditeljima ili drugom odraslom osobom.				
Radim stvari koje su značajne za moju obitelj.				
Sudjelujem u donošenju obiteljskih odluka.				

Sljedeće tvrdnje su o stvarima koje se mogu dogoditi izvan tvog doma ili škole, na primjer u tvojoj zajednici/kvartu ili s nekim drugim osobama.

Izvan mog doma i škole, postoji odrasla osoba...

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
...kojoj je stalo do mene.				
...koja mi kaže kada napravim nešto dobro.				
...koja primijeti ako sam uznemiren/uznemirena oko nečeg.				
...koja vjeruje da ću uspjeti u životu.				
...koja uvijek želi da radim najbolje što mogu.				
...kojoj vjerujem.				

Izvan mog doma i škole....

	uopće nije istinita	donekle je istinita	u većoj mjeri je istinita	potpuno je istinita
...član/članica sam sportskih klubova, crkve ili nekog drugog kluba.				
...uključen/uključena sam u muzičke,				

umjetničke, sportske aktivnosti (hobije).				
...pomažem drugim ljudima.				

22. Molimo te da pročitaš sljedeće izjave pažljivo. Za svaku izjavu zaokruži broj koji najbolje opisuje koliko navedena izjava vrijedi za tebe. Brojevi imaju sljedeće značenje:

1	2	3	4	5
<i>Nikad ili vrlo rijetko je tako</i>	<i>Rijetko je tako</i>	<i>Ponekad je tako</i>	<i>Često je tako</i>	<i>Vrlo često ili uvijek je tako</i>

1. Kada hodam obraćam pažnju na senzacije koje nastaju u mojem tijelu.	1 2 3 4 5
2. Dobro mi ide pronalaženje riječi kojima mogu opisati svoje osjećaje.	1 2 3 4 5
3. Kritiziram samoga/samu sebe kada imam nerazumne i neprikladne osjećaje.	1 2 3 4 5
4. Primjećujem svoje osjećaje bez da imam potrebu reagirati na njih.	1 2 3 4 5
5. Kada nešto radim moj um vrlo lako odluta i lako me se može ometi.	1 2 3 4 5
6. Kada se tuširam ili kupam u kadi, obraćam pažnju na osjet vode na koži.	1 2 3 4 5
7. Svoja vjerovanja, mišljenja i očekivanja mogu lako izraziti riječima.	1 2 3 4 5
8. Teško zadržavam pažnju na onome što radim jer najčešće sanjarim, brinem ili sam ometen/ometena na neki drugi način.	1 2 3 4 5
9. Promatram svoje osjećaje bez da se u njima izgubim.	1 2 3 4 5
10. Govorim si da se ne bih trebao/la osjećati tako kako se osjećam u određenom trenutku.	1 2 3 4 5
11. Primjećujem kako hrana i piće utječu na moje misli, tjelesne senzacije i osjećaje.	1 2 3 4 5
12. Teško mi je pronaći riječi kada trebam izraziti svoje mišljenje.	1 2 3 4 5
13. Lako me je ometi.	1 2 3 4 5
14. Vjerujem da su neke moje misli nenormalne ili loše te da ih ne bi trebao/la imati.	1 2 3 4 5
15. Usmjeravam pozornost na senzacije kao što su vjetar koji mi prolazi kroz kosu ili sunce na mojem licu.	1 2 3 4 5
16. Teško pronalazim prave riječi kada trebam izraziti svoje osjećaje.	1 2 3 4 5
17. Procjenjujem jesu li moje misli dobre ili loše.	1 2 3 4 5
18. Predstavlja mi problem biti fokusiran/na ono što se događa u trenutku u kojem jesam.	1 2 3 4 5
19. Kada imam uznemirujuće misli ili slike, mogu se odmaknuti od toga i biti ih svjestan/na bez da me preplave ili obuzmu.	1 2 3 4 5

20. Pridajem pažnju zvukovima koje čujem kao što su kucanje sata, cvrkut ptice ili zvukovi automobila koji prolaze.	1 2 3 4 5
21. U teškim situacijama mogu zastati bez da odmah reagiram na situaciju.	1 2 3 4 5
22. Kada imam neke tjelesne senzacije, teško mi ih je opisati jer ne mogu naći prave riječi.	1 2 3 4 5
23. Čini mi se da se ponašam automatski i bez puno svjesnosti o tome što radim.	1 2 3 4 5
24. Kada mi se pojave uznemirujuće misli ili slike brzo se mogu umiriti.	1 2 3 4 5
25. Kažem samome/samoj sebi da ne bih trebao/la misliti na način na koji mislim.	1 2 3 4 5
26. Primjećujem okuse i mirise.	1 2 3 4 5
27. Čak i kada se osjećam iznimno uznemireno uspijevam naći način da to izrazim riječima.	1 2 3 4 5
28. Brzo obavljam stvari bez da sam u tome pretjerano pažljiv/a.	1 2 3 4 5
29. Kada imam uznemirujuće misli ili slike, uspijeva mi samo ih primijetiti bez da na njih reagiram.	1 2 3 4 5
30. Mislim da su neki moji osjećaji loši ili neprikladni te da ih ne bih trebao/la imati.	1 2 3 4 5
31. Primjećujem vizualne elemente u umjetnosti ili prirodi kao što su boje, oblici, teksture, igre svjetlosti i sjene.	1 2 3 4 5
32. Moja prirodna sklonost je da svoja iskustva izrazim riječima.	1 2 3 4 5
33. Kada imam uznemirujuće misli ili slike, samo ih primijetim i pustim da prođu.	1 2 3 4 5
34. Poslove ili zadatke obavljam automatski bez da sam svjestan/na što radim.	1 2 3 4 5
35. Kada imam uznemirujuće misli ili slike, sebe procjenjujem dobrim/dobrom ili lošim/lošom ovisno o tome kakva je bila misao ili predodžba.	1 2 3 4 5
36. Obraćam pažnju na to kako moji osjećaji utječu na moje misli i ponašanje.	1 2 3 4 5
37. Obično mogu do detalja opisati kako se osjećam u nekom trenutku.	1 2 3 4 5
38. Ulovim se kako radim stvari bez da sam ih svjestan/na.	1 2 3 4 5
39. Ne prihvaćam se kada imam iracionalne ideje.	1 2 3 4 5

23. Ovo nije test kojim ispituje tvoje znanje i zato ne možeš dati pogrešan odgovor. Zanima nas kako se obično osjećaš i kako razmišljaš.

Odgovarat ćeš koliko se ponuđene tvrdnje odnose na tebe i to zaokruživanjem jednoga od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

1 - uopće NE

- 2 - uglavnom NE
 3 - kako kada
 4 - uglavnom DA
 5 - u potpunosti DA

Tvrdnja	procjena				
1. Dobro raspoloženje mogu zadržati i ako mi se nešto loše dogodi.	1	2	3	4	5
2. Iz neugodnih iskustava učim kako se ubuduće ne treba ponašati.	1	2	3	4	5
3. Kod prijatelja mogu razlikovati kada je tužan, a kada razočaran.	1	2	3	4	5
4. Lako ću smisliti način da priđem osobi koja mi se sviđa.	1	2	3	4	5
5. Lako primijetim promjenu raspoloženja svoga prijatelja.	1	2	3	4	5
6. Lako se mogu domisliti kako obradovati prijatelja kojem idem na rođendan.	1	2	3	4	5
7. Lako uvjerim prijatelja da nema razloga za zabrinutost.	1	2	3	4	5
8. Mogu dobro izraziti svoje emocije.	1	2	3	4	5
9. Mogu opisati kako se osjećam.	1	2	3	4	5
10. Mogu reći da znam puno o svom emocionalnom stanju.	1	2	3	4	5
11. Nastojim ublažiti neugodne emocije, a pojačati pozitivne.	1	2	3	4	5
12. Obaveze ili zadatke radije odmah izvršim, nego da o njima mislim.	1	2	3	4	5
13. Primijetim kada netko osjeća krivnju.	1	2	3	4	5
14. Većinu svojih osjećaja mogu prepoznati.	1	2	3	4	5
15. Znam kako mogu ugodno iznenaditi svakoga svoga prijatelja.	1	2	3	4	5

24. U ovoj tablici su navedene neke tvrdnje koje se odnose na tvoj obiteljski život. Molimo te da pročitaš i odgovoriš na svaku tvrdnju u tablici tako što ćeš zaokružiti odgovarajući broj. Kod odgovaranja, imaj na umu članove obitelji s kojima živiš.

Brojevi imaju sljedeće značenje:

1	2	3	4	5
<i>Uopće se ne slažem</i>	<i>Uglavnom se ne slažem</i>	<i>Niti se slažem niti ne slažem</i>	<i>Uglavnom se slažem</i>	<i>Potpuno se slažem</i>

1. Zajedno donosimo važne obiteljske odluke.	1	2	3	4	5
2. U stanju smo postići međusobno razumijevanje i dok proživljavamo teške trenutke.	1	2	3	4	5
3. Članovi obitelji se međusobno razumiju.	1	2	3	4	5
4. Tražimo pomoć i podršku od rodbine ili prijatelja.	1	2	3	4	5
5. Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.	1	2	3	4	5

6. Možemo se osloniti na rodbinu ili prijatelje.	1	2	3	4	5
7. Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.	1	2	3	4	5
8. Savjetujemo se međusobno o odlukama koje donosimo.	1	2	3	4	5
9. Raspravljamo o problemima sve dok ne pronađemo rješenje.	1	2	3	4	5
10. Naša rodbina ili prijatelji spremni su nam pomoći u nuždi.	1	2	3	4	5
11. U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć.	1	2	3	4	5
12. Znamo da smo važni rodbini ili prijateljima.	1	2	3	4	5
13. Od rodbine ili prijatelja dobivamo poklone i druge znakove pažnje.	1	2	3	4	5
14. Dijelimo odgovornosti u obitelji.	1	2	3	4	5
15. Smatramo da se ne treba previše petljati s rodbinom ili prijateljima.	1	2	3	4	5
16. Kada se naša obitelj nađe u problemu, snagu crpimo iz vjere i/ili duhovnosti.	1	2	3	4	5
17. Kada se naša obitelj nađe u nevolji, utjehu pronalazimo u vjeri i/ili duhovnosti.	1	2	3	4	5
18. Vjera i/ili duhovnost naše obitelji, pomaže nam u nošenju s patnjom i velikim problemima.	1	2	3	4	5
19. Vjera/duhovnost daje smisao životu naše obitelji.	1	2	3	4	5
20. Vjera/duhovnost je važan dio našeg obiteljskog života.	1	2	3	4	5
21. Kad se našoj obitelji dogodi nešto loše, vjera/duhovnost čini nas jačim.	1	2	3	4	5
22. U našoj obitelji, kada očekujemo nešto od drugog člana obitelji, jasno mu to kažemo.	1	2	3	4	5
23. U našoj smo obitelji iskreni jedni prema drugima.	1	2	3	4	5
24. U našoj obitelji pokazujemo jedni drugima kako se osjećamo.	1	2	3	4	5
25. U našoj obitelji neke osjećaje kao da je zabranjeno pokazivati.	1	2	3	4	5
26. Kada članovi naše obitelji kažu da će nešto napraviti, to i ispune.	1	2	3	4	5
27. U našoj obitelji doživljavamo probleme kao sastavni dio života.	1	2	3	4	5
28. Kada se naša obitelj nađe u problemu, znamo što ga je uzrokovalo.	1	2	3	4	5

29. U našoj obitelji vlada ugodna atmosfera.	1	2	3	4	5
30. Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će sve dobro završiti.	1	2	3	4	5
31. Ugodno se osjećamo dok provodimo vrijeme kod kuće.	1	2	3	4	5
32. U našoj obitelji vjerujemo da imamo snage nositi se s teškoćama.	1	2	3	4	5
33. Kad se pojave problemi, naša obitelj pronalazi nove načine kako ih riješiti.	1	2	3	4	5
34. Članovi naše obitelji osjećaju se vrlo bliski jedni s drugima.	1	2	3	4	5
35. Oba roditelja u jednakoj mjeri sudjeluju u vođenju naše obitelji.	1	2	3	4	5
36. U teškim situacijama članovi naše obitelji podržavaju jedni druge.	1	2	3	4	5
37. Discipliniranje je u našoj obitelji pravedno.	1	2	3	4	5
38. Pri donošenju važnih odluka članovi naše obitelji međusobno razgovaraju.	1	2	3	4	5
39. Naša obitelj može se prilagoditi promjeni kada je potrebno.	1	2	3	4	5
40. Članovi naše obitelji vole provoditi dio slobodnog vremena zajedno.	1	2	3	4	5
41. U našoj obitelji svi dijelimo kućanske poslove.	1	2	3	4	5
42. Iako članovi naše obitelji imaju svoje osobne interese, sudjeluju i u obiteljskim aktivnostima.	1	2	3	4	5
43. U našoj obitelji postoje jasna pravila i uloge.	1	2	3	4	5
44. Kada dođe do problema u našoj obitelji, napravimo kompromis.	1	2	3	4	5
45. Vjerski/duhovni rituali/aktivnosti su važan dio našeg života.	1	2	3	4	5

25. Molimo te da znakom X označiš koliko često primjećuješ navedeno.

	nikad	rijetko	često	vrlo često
Zadovoljan sam svojim nastavnicima.	0	1	2	3
Nastavnici nas poštuju i pažljivi su prema nama.	0	1	2	3
Ostvarujem dobru komunikaciju s nastavnicima.	0	1	2	3

Moji nastavnici potiču kreativnost učenika.	0	1	2	3
Škola me potiče na razmišljanje i stvaranje novih ideja.	0	1	2	3
Nastavnici su zainteresirani za predmet koji predaju.	0	1	2	3
Sadržaj većine predmeta je zanimljiv.	0	1	2	3
Nastavnici uvažavaju mišljenje i ideje učenika.	0	1	2	3
Ova škola ispunjava moja očekivanja.	0	1	2	3
Volim ići u školu.	0	1	2	3
Redovito učim.	0	1	2	3
Uvijek nađem vremena za učenje.	0	1	2	3
Kada nam je najavljen usmeni ili pismeni ispit, planiram kada ću i koliko učiti.	0	1	2	3
Trudim se biti što bolji učenik/ica.	0	1	2	3
Redovito pišem domaće zadaće.	0	1	2	3
Dobro planiram svoje dnevne obveze i aktivnosti.	0	1	2	3
Dobro znam rasporediti slobodne aktivnosti i učenje tako da sve stignem.	0	1	2	3

26. Molimo te da pročitaš svaku od dolje navedenih rečenica i da zaokružiš odgovarajući broj na desnoj strani koji najbolje opisuje tvoje osjećaje u proteklom tjednu.

0 Uopće se nije odnosilo na mene

1 Odnosilo se na mene malo ili ponekad

2 Odnosilo se na mene dosta ili često

3 Odnosilo se na mene prilično mnogo ili skoro uvijek

Nema točnih ili netočnih odgovora. Ne zadržavaj se predugo na pojedinim rečenicama.

1. Bilo mi je teško smiriti se.	0	1	2	3
---------------------------------	---	---	---	---

2. Osjećao/la sam da su mi usta bila suha.	0	1	2	3
3. Nisam uopće mogao/la osjetiti neku pozitivnu emociju.	0	1	2	3
4. Imao/la sam poteškoća s disanjem (primjerice, ubrzano disanje te gubitak daha bez tjelesnog napora).	0	1	2	3
5. Bilo mi je teško pokrenuti se da nešto napravim.	0	1	2	3
6. U nekim sam situacijama pretjerano reagirao/la.	0	1	2	3
7. Osjećao/la sam drhtanje (primjerice, u rukama).	0	1	2	3
8. Imao/la sam dojam da trošim jako puno energije na nervozu.	0	1	2	3
9. Brinuo/la sam se oko situacija u kojima bi me mogla uhvatiti trema i u kojima bih mogao napraviti budalu od sebe.	0	1	2	3
10. Osjećao/la sam da se nemam čemu veseliti.	0	1	2	3
11. Primijetio/la sam da se vrlo lako uznemirim.	0	1	2	3
12. Bilo mi je teško opustiti se.	0	1	2	3
13. Osjećao/la sam se sjetno i potišteno.	0	1	2	3
14. Osjećao/la sam se netolerantno prema svemu što me ometalo u onome što sam obavljao/la.	0	1	2	3
15. Osjećao/la sam da sam blizu panike.	0	1	2	3
16. Nisam se mogao/la za ništa iskreno zainteresirati.	0	1	2	3
17. Osjećao/la sam se da kao osoba ne vrijedim puno.	0	1	2	3
18. Bio/la sam dosta osjetljiv/a.	0	1	2	3
19. Osjećao/la sam lupanje srca iako nije bilo fizičkog napora (npr. ubrzano lupanje srca, preskakanje srca)	0	1	2	3
20. Osjećao/la sam se uplašeno bez nekog razloga.	0	1	2	3
21. Osjećao/la sam da život nema smisla.	0	1	2	3
	0	1	2	3

27. Označi znakom X kako si se osjećao/la u posljednja 2 tjedna:

Uopće se ne
slažem

Ne slažem
se

Djelomično
se slažem

Slažem
se

Potpuno
se slažem

a. Nemam volje za aktivnosti u kojima sam ranije uživao/la.

b. Zbog zabrinutosti ne mogu zaspati.

c. Čini mi se kao da ništa nema smisla.

d. O sebi razmišljam jako negativno.

e. Osjećam se nesretno, depresivno.

f. Mislim da ništa ne vrijedim.

g. Osjećam se kao da nemam energije za život.

h. Često mi se plače.

28. Znakom X za svako pitanje označi koliko za tebe vrijedi da si:

a. Osjećao/la se tužan/na ili bezvoljan/na svakog dana za redom tijekom dva tjedna ili više tako da si prekidao/la svoje uobičajene aktivnosti?

b. Ozbiljno razmatrao/la mogućnost da poćiniš samoubojstvo?

c. Izradio/la plan o tome kako ćeš poćiniti samoubojstvo?

d. Imao/la pokušaj suicida?

29. Označi ukoliko si doživio nešto od navedenog:

1. Smrt člana uže obitelji (brat/sestra, roditelji)

2. Razvod roditelja
3. Teška ozljeda ili teška bolest, ranjavanje, kirurška operacija, prometna nesreća
4. Kazna zatvorom za člana obitelji
5. Pad razreda
6. Oboljenje člana obitelji
7. Smrt bliskog prijatelja
8. Prekid veze
9. Preseljenje
10. Gubitak ili smrt kućnog ljubimca
11. Financijski problemi u obitelji
12. Nasilje u obitelji
13. Velike nesuglasice među roditeljima
14. Velike nesuglasice s roditeljima
15. Teškoće u odnosima s profesorima
16. Teškoće u odnosima s prijateljima/teškoće u vezi
17. Promjene u fizičkom izgledu (akne, naočale, aparatić za zube)

Hvala ti puno na uloženom vremenu i trudu!